Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity

katedra pedagogiky a psychologie

studium učitelství pro mateřské školy

Prevence nesprávné výslovnosti dětí v mateřské škole

Bakalářská práce

2010

Vedoucí práce:

PaedDr. Alena Váchová

Autor práce:

Jana Hanzlíková

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci zpracovala samostatně, pouze s využitím pramenů v práci uvedených.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č.111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích 31. března 2010 ……...

vlastnoruční podpis

Děkuji vedoucí bakalářské práce **PaedDr. Aleně Váchové** za odborné vedení práce, laskavou pomoc a cenné rady.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá prevencí nesprávné výslovnosti v mateřské škole. Jejím cílem je zmapovat faktory, které ovlivňují výslovnost předškolních dětí, zjistit tendence ve stavu výslovnosti v měřítku jedné třídy mateřské školy a zpracovat metodická doporučení k prevenci nesprávné výslovnosti.

Teoretická část práce seznamuje s vývojem řeči dítěte a poruchami řeči, jejichž projevem je nesprávná výslovnost. Jde zejména o opožděný vývoj řeči, vývojovou dyslalii a dysfázii. V teoretické rovině je zde pojednáno o metodách, zásadách a postupech logopedické prevence.

Praktická část práce je empirická. V rámci výzkumného šetření jsou zde zaznamenány výsledky stavu a vývoje výslovnosti nejstarší věkové skupiny předškolních dětí v průběhu posledních pěti let. Následuje program prevence nesprávné výslovnosti pro mateřskou školu. Vypracovaná přípravná cvičení a návod k jejich praktickému využití mohou sloužit učitelkám mateřské školy jako metodický materiál.

Klíčová slova: výslovnost, vývoj řeči, poruchy řeči, logopedická prevence , dyslalie, dysfázie.

Annotation

The bacalary work is focused on the prevention of an incorrect pronunciation at the kindergarden.

It´s goal is to chart factors that influence pronunciation of pre-school children, to find out tendencies in a stage of the pronunciation on a one kindergarden class scale and to execute methodical recommendation to prevention of the incorrect speech.

The theoretical part of this bacalary work acquaints with the speech evolution of a child and with speech disorders, whose manifestation is the incorrect speech. Here belong first of all the retard speech evolution, evolutionary dyslalia and dysphase. In the theoretical plane it is discussed about methods, principles and process of the logopedical prevention.

The practical part is empirical. There are written down results of the stage and the speech evolution of the eldest pre-school age group in last five years within the framework ot the research inguiry. It follows the prevention program of the incorrect speech for kindergardens. Worked up prepared exercises and instruction for a practical use can serve for teachers of kindergardens as a methodical material.

Keywords: pronunciation, speech evolution, speech disorders, logopedical prevention, dyslalia, dysphase

Obsah

Úvod ... 8
Teoretická část ... 9
1 Vývoj řeči ... 9
1.1 Vývoj řeči a jeho stimulace podle Lechty ... 9
1.1.1 Neverbální – předverbální úroveň ... 9
1.1.2Verbální úroveň ... 11
1.2 Vývoj foneticko-fonologické roviny řeči ... 13
2 Narušení foneticko – fonologické roviny řeči ... 15
v předškolním věku ... 15
2.1 Opožděný vývoj řeči ... 15
2.2 Vývojová dyslalie ... 16
2.3 Vývojová dysfázie ... 20
2.4 Koktavost (balbuties) a breptavost (tumultus sermonis) z hlediska výslovnosti ... 21
2.5 Huhňavost (rhinolálie) ... 23
2.6 Dysartrie ... 24
2.7 Symptomatické poruchy řeči z hlediska výslovnosti ... 26
2.7.1 Výslovnost dětí s LMD ... 26
2.7.2 Výslovnost dětí se sluchovým postižením ... 27
2.7.3 Výslovnost dětí se zrakovým postižením ... 27
2.7.4 Výslovnost dětí s mentálním postižením ... 28
2.8 Faktory ovlivňující výslovnost předškolních dětí ... 28
3 Logopedická prevence vadné výslovnosti v mateřské škole ... 30
3.1 Logopedická prevence ... 30
3.2 Logopedická prevence v mateřské škole ... 30
3.3 Prevence nesprávné výslovnosti v mateřské škole ... 31
3.3.1 Pravidla preventivní logopedické péče ... 31
3.3.2 Metody preventivní logopedické péče ... 31
3.3.3 Postupy prevence nesprávné výslovnosti v mateřské škole ... 33
Praktická část ... 34
4 Výzkumné šetření ... 34
4.1 Cíl a předpoklady ... 34
4.2 Použité metody ... 34
4.3 Místo a prostředí výzkumného šetření ... 34
4.4 Výzkumný vzorek ... 35
4.5 Vlastní výzkumné šetření ... 35
4.5. 1 Školní rok 2004-5 ... 36
4.5. 2 Školní rok 2005-6 ... 37
4.5.3 Školní rok 2006-7 ... 39
4.5.4 Školní rok 2007-8 ... 41
4.5. 5 Školní rok 2008 – 9 ... 42
4.5. 6 Období od školního roku 2004-5 do 2008-9 ... 44
4.5.7 Výsledek výzkumného šetření ... 45
5 Program prevence nesprávné výslovnosti pro MŠ ... 47
5.1 Dechová cvičení ... 47
5.2 Rozvoj jemné motoriky ... 48
5.3 Rozvoj motoriky mluvidel ... 49

5.3.1 Motorika rtů – procvičování kruhového retního svalu 49
5.3.2 Motorika jazyka 50
5.3.3 Cvičení měkkého patra 52
5.4 Artikulační cvičení 52
5.5 Rozvoj fonematického sluchu 53
5.6 Rozvoj grafomotoriky 54
5.7 Náměty 54
Závěr 58
Seznam literatury 59
Seznam příloh 60

Úvod

Pracuji jako učitelka mateřské školy a již řadu let se zajímám o vývoj a úroveň výslovnosti předškolních dětí. Vlastní zkušenosti mě přivedly k domněnce, že se úroveň výslovnosti předškolních dětí v průběhu let spíše zhoršuje. Logopedickou prevenci v mateřské škole proto považuji za velmi důležitou a potřebnou činnost. Tyto úvahy mě vedly k tomu, že jsem si pro svou bakalářskou práci zvolila právě téma prevence nesprávné výslovnosti dětí v mateřské škole.

Cílem této bakalářské práce je zmapovat faktory, které ovlivňují výslovnost předškolních dětí, výzkumným šetřením zjistit , jaké jsou tendence ve stavu výslovnosti dětí v předškolní třídě mateřské školy během pětiletého období, a zpracovat metodická doporučení k prevenci nesprávné výslovnosti v mateřské škole.

Teoretická část obsahuje tři kapitoly. V první kapitole je uveden popis vývoje řeči dítěte se zvláštním zřetelem na její foneticko- fonologickou rovinu. Druhá kapitola je zaměřená na charakteristiku nejčastějších narušení foneticko- fonologické roviny, se kterými se můžeme v mateřské škole setkat. Jsou zde uvedeny příčiny, příznaky a prevence opožděného vývoje řeči, vývojové dysfázie, koktavosti a breptavosti, huhňavosti a vývojové dysartrie. Krátká charakteristika objasňuje nejobvyklejší symptomatické poruchy řeči s ohledem na výslovnost. Nejvíce prostoru z hlediska výslovnosti je věnováno vývojové dyslalii a dysfázii. Třetí kapitola se zabývá logopedickou prevencí vadné výslovnosti v mateřské škole.

Charakterizuje její jednotlivé stupně v teoretické rovině i z hlediska praktického využití učitelkou. Jsou zde uvedeny metody, pravidla a postupy, které by měla učitelka při prevenci nesprávné výslovnosti v mateřské škole dodržet. V teoretické části jsem použila analýzu i citace z odborné literatury uvedené v seznamu.

Praktická část bakalářské práce je členěna do dvou kapitol. V první kapitole je uvedeno výzkumné šetření úrovně výslovnosti předškolních dětí před vstupem do základní školy. Je zde formou tabulek a grafů prezentován stav výslovnosti a jeho vývoj v období pěti let celkem u 138 dětí z 1. mateřské školy v Protivíně. V druhé kapitole je podrobně zpracovaný program prevence nesprávné výslovnosti v mateřské škole. V rámci přípravných cvičení tu uvádím soubor dechových cvičení, cviků pro rozvoj jemné motoriky a motoriky mluvidel, artikulační a grafomotorická cvičení a náměty pro jejich praktické využití během výchovně vzdělávacího procesu.

Teoretická část

1 Vývoj řeči

Řeč a myšlení jsou schopnosti specificky lidské a jejich vývoj spolu významně souvisí. Řeč, neboli komunikační schopnosti, se nevyvíjejí samostatně, ale společně s ostatními schopnostmi a dovednostmi, zejména myšlením. Důležitý je správný vývin funkcí centrální nervové soustavy.

Vývojem řeči se zabývala řada odborníků. Nejvíce mě, pro svoji obsažnost a přehlednost , zaujal Lechtův popis z r. 2002, který zde ve stručnosti uvádím.

.

1.1 Vývoj řeči a jeho stimulace podle Lechty

Podle Lechty (2002, s. 36-50), který se vývojem řeči podrobně zabýval, můžeme rozlišit dvě základní úrovně**: neverbální – předverbální úroveň,** která zahrnuje období přibližně do 1 roku a **verbální úroveň.** Na této úrovni se řeč rozvíjí zhruba od 1 roku, kdy se objevují první slova, a zdokonaluje se po celý život.

1.1.1 Neverbální – předverbální úroveň

Období po narození

Dítě se projevuje jednotvárným křikem zpravidla okolo komorního A, zpočátku nedokáže měnit jeho tónovou výšku. Postupně si všímá elementárních podnětů: zvláště tóny, lidský hlas. Jsou patrné náznaky neverbální komunikace, okolo 3. týdne pozorujeme úsměv.

Matka stimuluje dítě tím, že ho nenechá dlouho křičet, oslovuje ho, navazuje kontakt, laskavě na něj mluví.

Období kolem 2. – 3. měsíce

Síla i rozsah křiku se mění okolo 6. týdne, tvrdým hlasovým začátkem dítě vyjadřuje negativní pocity, okolo 3. měsíce projevuje měkkým hlasovým začátkem i pocity příjemné. Jde o tzv.emocionalizaci křiku. Dítě začíná vydávat hrdelní zvuky,

brouká, objevuje se tzv. komunikační křik, kterým matku přivolává, na lidskou tvář a úsměv začíná odpovídat úsměvem.

Je třeba orientačně zjistit, zda dítě slyší, např. mu při křiku zatleskat u ucha, mělo by na chvilku přestat. Nenechat je dlouho křičet při tvrdém hlasovém začátku.

Období kolem 3. – 4. měsíce

Dítě se začíná otáčet za zdrojem zvuku, hovorem rodičů, při oslovení se usmívá. Objevuje se pudové žvatlání, dítě experimentuje s mluvidly, dělá pohyby jako při sání a doprovází je hlasem. Má rádo hudbu, zpěv, žvatláním provokuje ke komunikaci.

Stimulujeme dítě oslovováním, provokujeme ke žvatlání, odpovídáme mu, zpíváme, využíváme zvukové hračky, umožňujeme mu seznamovat se s nejbližším okolím.

Období kolem 4. – 6. měsíce

Dítě začíná rozlišovat hlasy, hlavně matčin, reaguje na ně živě, při hněvivém tónu se lekne.Často žvatlá, brouká, ozývají se různorodé zvuky, které ještě nedokáže kontrolovat sluchem. Radost projevuje výskáním, upozorňuje na sebe. Všímá si i tišších zvuků.

Ke stimulaci používáme rytmické říkanky s pohybem, dítě za jeho projevy chválíme, odpovídáme mu a tak ho vybízíme k dalšímu žvatlání. Je to počátek dialogu. Schováváme zvukové hračky, dítě hledá.

Období kolem 6. – 8. měsíce

Dítě začíná sedět a snáze se mu tak „povídá“. Začíná napodobovat zvuky své i svého okolí, při napodobujícím žvatlání se snaží odezírat, objevují se hlásky mateřského jazyka. Otáčí se za zvukem, komunikuje s lidmi i hračkami, začíná rozlišovat lidi domácí a cizí.

Sledujeme, zda dítě nepřestává žvatlat, mohlo by jít o poruchu sluchu. Rozvíjíme napodobování, dbáme, aby nás při tom nejen slyšelo, ale i vidělo. Vytváříme asociace tím, že používáme vždy stejná pojmenování pro blízké předměty, osoby, činnosti a situace.

Období kolem 8. – 10. měsíce

Dítě reaguje, když někdo zavolá jeho jméno, ukazuje na pojmenované předměty nebo osoby ze svého okolí. Stále lépe imituje zvuky, experimentuje s nimi, můžeme už slyšet i slabiky.

Chválíme dítě, povzbuzujeme je a motivujeme k řečovým projevům. Pojmenováváme osoby a věci slovy a jednoduchými větami. Lechta (2002) nazývá pojmenování činnosti *self talking* a komentování situace *parallel talking.* Pro napodobování využíváme zrcadlo, ukazujeme a pojmenováváme části lidského těla.

Období kolem 10. – 12. měsíce

V tomto období nastává porozumění řeči, dítě reaguje na pokárání, poslouchá už pokyny. Zpřesňuje se imitace řeči, ovládá samohlásky, některé souhlásky a slabiky, objevují se i první slova, která mají funkci celé věty. Jsou obvykle tvořena opakováním slabik a vyjadřují emoce a přání dítěte.

Ke stimulaci využíváme dětské obrázkové knížky, leporela, obrázky ukazujeme a pojmenováváme sami, pak podněcujeme ke spolupráci dítě. Využíváme porozumění řeči k regulaci jeho chování, sledujeme, jestli dítě pokynům rozumí. Uspokojujeme potřeby dítěte komunikovat, provokujeme ho k verbálním projevům.

1.1.2Verbální úroveň

Období kolem 1 – 1,5 roku

Důležitost neverbální komunikace se postupně snižuje. První slova jsou nejčastěji podstatná jména a citoslovce. Tyto jednoslovné věty bez gramatické stavby mohou mít více různých významů. Dítě čmárá na papír, díky chůzi se zvětšuje jeho akční rádius, poznává své okolí, a tím vzrůstá i jeho slovní zásoba. Naučí se 70 – 80 slov.

Rozvíjíme motoriku mluvidel, např. olizování lžičky při jídle. Sledujeme, jestli je dostatečná pasivní slovní zásoba, rozvíjíme aktivní. Pojmenováváme předměty, které vidí, využíváme i obrázky.

Období kolem 1,5 – 2 let

Dítě začíná tvořit dvojslovné věty, mluvení se stává činností. Je to tzv. první věk otázek např. „Co je to?“ Ukáže části svého těla, některé i na panence. Při vyslovení delších slov vynechává poslední slabiky. Postupně opouští své dětské výrazy.

Na dítě mluvíme správnou spisovnou řečí, sledujeme, jestli není apatické a projevuje o vše zájem. Rozvíjíme slovní zásobu, nad obrázkovými knížkami se dítěte ptáme „Co je to?“ a trpělivě mu na stejnou otázku odpovídáme. Vyprávíme jednoduché pohádky, můžeme je společně dramatizovat.

Období kolem 2 – 2,5 let

Dítě si osvojuje další slovní druhy, umí už vytvořit i víceslovné věty, krátké přestávají být dysgramatické, začíná časovat a skloňovat. Dokáže použít 200 – 400 slov. Jeho myšlení začíná být verbální a řeč intelektuální.

Podporujeme dítě v komunikaci, jsme mu vzorem v plynulosti projevu, spisovné výslovnosti, ale nenutíme je opakovat, nenapomínáme.Dále rozvíjíme slovní zásobu, od nejbližšího okolí pokročíme k věcem vzdálenějším.

Období kolem 2,5 – 3 let

Dítě pojmenovává nejznámější předměty denní potřeby, o sobě většinou hovoří ve 3. osobě. Chápe, že řeč se používá ke komunikaci, používá pojmy den a noc, víceslovné věty. Pokud se mu komunikace nedaří, je to pro ně frustrující. Pravidla gramatiky přijímá bez výjimek (dobrý – dobřejší). Chápe otázky „Proč?“ a „Kdy?“

Taktně dítěti pomáháme s víceslovnými větami. Dysgramatismy po dítěti neopakujeme, ale řekneme správný gramatický tvar.Připravujeme je na vstup do mateřské školy, učíme pojmenovávat příbuzné a kamarády.

Období okolo 3 – 3,5 let

Je to období fyziologických těžkostí v řeči, ze zadrhávání a opakování slabik může vzniknout koktavost. Dítě začíná tvořit souvětí, ale ještě málo používá spojky a předložky.Pojmenuje své sourozence, eventuálně kamarády, tvořením všeobecnějších pojmů přechází na druhosignální úroveň. Ovládá 1000 a více slov.

Období kolem 3,5 – 4 let

Zpřesňují se slova z hlediska obsahu i gramatiky, dítě už používá některé protiklady, přednáší říkadla a krátké básničky. Má ještě problémy s fonematickým diferencováním a výslovností, ale jeho slovní zásoba stále roste.

Rozvíjíme slovní zásobu, využíváme pohádky a krátké příběhy k reprodukci děje, pomáháme dítěti otázkami. Hravě rozvíjíme schopnost fonematické diferenciace (např. sss – had, šššš – vlak apod.).Stimulujeme rozvoj řeči pomocí knih, obrázkového lota apod.

Období kolem 4 – 5 let

Dítě by mělo mluvit gramaticky správně, používat všechny slovní druhy. Vyhraňuje se lateralita, ve výslovnosti ještě mohou přetrvávat nesprávnosti. Dítě identifikuje stále více barev, používá 1500 – 2000 slov.

Sledujeme řeč dítěte, jestli není gramaticky nesprávná, hrou cvičíme fonematickou diferenciaci, zvláště v případě chybné výslovnosti. Učíme se pojmenovávat barvy podle skutečných předmětů, nezasahujeme do vývoje laterality.

Období kolem 5 – 6 let

Dítě umí reprodukovat kratší příběh, vysvětlí na co používáme předměty denní potřeby, zopakuje dlouhou větu, počítá předměty kolem sebe. Dokončuje se proces fonematické diferenciace, ustupuje fyziologická patlavost, může přetrvávat sigmatismus a rotacismus. Dítě používá asi 2500 – 3000 slov.

Vedeme dítě k vyjadřování svých pocitů, přání a potřeb. Učíme je popisovat děj na obrázku, počítat konkrétní předměty, připravujeme je na školu. V případě nesprávné výslovnosti zvážíme logopedické vyšetření.

1.2 Vývoj foneticko-fonologické roviny řeči

Foneticko-fonologická rovina řeči se týká zvukové stránky řeči. Vývojem této roviny se zabýval Lechta (in LECHTA a kol., 1990, s. 48-51).

Vývoj této roviny můžeme sledovat už brzy po narození, ale klíčovým momentem je období přechodu z **pudového žvatlání** na **žvatlání napodobivé.** Od tohoto stádia, kdy dítě začíná napodobovat hlásky mateřského jazyka, mluvíme o **vývoji výslovnosti** v pravém slova smyslu. Nejprve si osvojuje artikulačně jednoduché hlásky a také ty, které jsou dobře viditelné na ústech osob, které s ním rozmlouvají, vokály, retné. Většinou při osvojování hlásky dochází k jejímu zvládnutí na začátku slov, pak uprostřed a naposledy na konci. Nejtěžší je shluk více souhlásek. Pro vývoj výslovnosti je důležitá i správná klidová poloha jazyka, kdy jazyk leží v ústní dutině a jeho hrot směřuje přibližně k horním alveolám. Pokud tuto polohu jazyka dítě nemá, je pravděpodobné, že bude špatně artikulovat.

„Z logopedického hľadiska je fascinujúce, že hoci počas pudového džavotania vedělo dieťa nevedomo vyprodukovať i často tie najkomplikovanejšie zvukové komplexy, neskor, keď sa učí skutočné hlásky materinského jazyka, je jeho výslovnosť dlho nesprávna.“(s. 49).

Vývoj výslovnosti jednotlivých hlásek prochází procesem fixace, který je u každého dítěte odlišný, někdy kratší, jindy delší. Tento proces mnohdy končí až v starším předškolním nebo mladším školním věku.

Zpravidla se nejprve fixují samohlásky, následují souhlásky:

1. **závěrové –** p, b, m, t, d, n, ť, ď, ň, k, g
2. **úžinové jednoduché** – f, v, j, h, ch, s, z, š, ž
3. **polozávěrové a úžinové se zvláštním způsobem tvoření** – c, č, l, r, ř

Trochu jiný pohled na vývoj výslovnosti uvádí Salomonová (in Škodová, Jedlička, 2007, s. 338). Tento vývoj artikulace je utříděn s ohledem na věk, ve kterém by se měla hláska fixovat.

Ve věku **od 1 do 2,5 let** se vyvíjí hlásky **b, p, m, a, o, u, i, e, j, d, t, n** a **l**, jehož artikulační postavení se upravuje po 3. roce dítěte a ovlivní vývoj hlásky **r.**

Od 2,5 do 3,5 let se fixuje výslovnost **au, ou, v, f, h, ch, k** a **g.**

Věk **od 3,5 do 4,5** je charakterizován vývojem **bě, pě, mě, vě, ď, ť, ň.**

Od 4,5 do 5,5 se vyvíjí hlásky **č, š, ž.**

Od 5,5 do 6,5 se vyvíjí souhlásky **c, s, z** a **r.**

Ve věku **od 6,5 do 7 let** se fixuje výslovnost hlásky **ř** a diferenciace sykavek **č, š, ž - c, s, z.**

Salomonová (in Škodová, Jedlička, 2007, s. 248) uvádí také přehled rozdělení souhlásek podle Hály. Dělí se podle způsobu tvoření na závěrové, polozávěrové, úžinové, podle místa tvoření na retoretné, retozubné, dásňové, tvrdopatrové, měkkopatrové a hrtanové, podle sluchového dojmu na výbuchové a třené. Přesné rozdělení je uvedeno v tabulce, příloha I.

2 Narušení foneticko – fonologické roviny řeči v předškolním věku

2.1 Opožděný vývoj řeči

První slova vyslovují děti obvykle kolem jednoho roku, krátké věty používají přibližně ve dvou letech. Pokud vyjadřovací schopnosti neodpovídají normě, jedná se do tří let o **období prodloužené fyziologické nemluvnosti**. Po třetím roce jde o **opožděný vývoj řeči**. V tomto případě je třeba zajistit dítěti odbornou pomoc lékaře foniatra, logopeda nebo psychologa, kteří zjistí příčiny a určí potřebnou terapii.

„Vyjadřování pomocí několika málo slov nebo úplná němota (nemluvnost) od narození dítěte může mít různé příčiny.

Může totiž jít jen o prosté opoždění vývoje řeči, což znamená, že somatický i psychický vývoj je fyziologický, dítě se však verbálně neprojevuje, relativně lépe rozumí. Jde o přechodné zpomalení tempa vývoje řeči, kdy proces postupuje sice pomaleji, ale jeho průběh a struktura je stejná jako u vývoje fyziologického a předpokládá se možnost akcelerace až k normě spontánně nebo za použití vhodných stimulačních metod a prostředků. …

Nemluvnost však může být také jedním z příznaků vývojové dysfázie, nebo jako symptomatická porucha u postižení sluchu, intelektu, motoriky, mluvidel aj.“ (DVOŘÁK 1999, s. 17).

Lechta (in LECHTA a kol., 1990, s. 93) zastává názor, že u opožděného vývoje způsobeného opožděným vývojem CNS, dědičností, lehkou nedoslýchavostí, výchovnými vlivy apod., lze dosáhnout normy, pokud jsou příznivé vnější vlivy.

Příznaky

Může se objevit nemluvnost, malá slovní zásoba, dysgramatismy, komolení slov, nesrozumitelná výslovnost i neschopnost tvořit věty.

„U opožděného vývoje řeči (prostého) zůstává **hlavním symptomem časové opoždění** jednotlivých (případně všech) složek mluvené řeči o jeden až dva roky při normálním intelektu, stavu sluchu i zraku a při minimálním motorickém opoždění.“ (ŠKODOVÁ,in ŠKODOVÁ, JEDLIČKA a kol., 2007, s. 98).

Příčiny

Dvořák (1999, s. 17) hovoří o nedostatečně podnětném prostředí a (někdy) dědičnosti, Lechta (in LECHTA a kol., 1990, s.93) uvádí dědičnost, opožděný vývoj CNS, negativní výchovné vlivy, lehkou nedoslýchavost.

Prevence opožděného vývoje řeči

Důležitá je výchova přiměřená věku a schopnostem dítěte, správný mluvní vzor, motivace k navozování komunikace. Nemůže-li to poskytnout rodina, je vhodné zařadit dítě do mateřské školy. Kolektiv vrstevníků a profesionální pedagogické vedení může dítě motivovat ke komunikaci.

Učitelka mateřské školy má za úkol oslovovat dítě, nenásilně navazovat kontakt, komentovat činnosti, správně artikulovat, nabízet přiměřené množství podnětů, navozovat mluvní situace, ale dítě nenutit.Vhodné je využívání hraček, obrázků, knížek, písniček, básniček a říkadel, nejlépe s rytmizací a pohybem. Je důležité chválit dítě i za pokusy o řečový projev.

Je třeba vyvarovat se chyb a včas doporučit návštěvu u odborníka. „**Snaha o zahájení úpravy výslovnosti** přesto, že dítě ještě nemá dostatečnou slovní zásobu ani dostatečnou schopnost koordinovat pohyb mluvidel, **je vůbec nejčastější chyba** rodičů, logopedických asistentů i učitelek mateřských škol. Procvičováním jakékoliv nepřesnosti ještě více posílíme chybnou produkci – dítě tak chybu vlastně naučíme a posílíme nežádoucí spoje.“ (ŠKODOVÁ, in ŠKODOVÁ, JEDLIČKA a kol., 2007, s. 108-9).

Terapii opožděného vývoje určí foniatr nebo klinický logoped. Stejně jako prognóza je závislá na příčinách a komplikacích.

2.2 Vývojová dyslalie

„Dysláliu možno definovať ako neschopnosť používať jednotlivé hlásky alebo skupiny hlások v komunikačnom procese podľa príslušných jazykových noriem.(LECHTA, in LECHTA a kol.,1990, s. 112).

S touto vadou se v mateřské škole setkáváme nejčastěji, je to nejrozšířenější vada řeči vůbec.Vzhledem k tomu, že prevence vadné výslovnosti je tématem mé práce, zaměřila jsem se na ni nejvíce.

Důležité je rozlišit, kdy se jedná o formu vývojovou a kdy o patologickou, která vyžaduje péči logopeda. U dyslalie je také nebezpečí záměny za jinou, vážnější poruchu (např. poruchu sluchu, dysartrii nebo dysfázii).

Lechta (in LECHTA a kol.,1990, s. 116) uvádí, že do5 let věku dítěte jde o **fyziologickou dyslalii,** která je považována za vývojovou, v období od 5 do 7 let se nazývá **prodloužená fyziologická dyslalie.** Po 7. roce věku je odchylka ve výslovnosti již zafixovaná, nelze čekat spontánní zlepšení. Pak mluvíme o (pravé) **dyslalii.**

Kutálková (1996, s. 87) rozlišuje výslovnost nesprávnou, do 7 let věku dítěte, to je jev vývojový, později jde o výslovnost vadnou.

Symptomatologie a klasifikace dyslalie podle Salomonové

(in ŠKODOVÁ, JEDLIČKA a kol. 2007, s. 333 – 335)

Při hláskové dyslalii dítě hlásku buď **vynechává,** potom jde o tzv. **mogilálii,** nebo ji **nahrazuje jinou hláskou,** tzv. **paralálie,** nebo hlásku **tvoří chybně,** pak se poruchy označují příponou **–ismus**, např. rotacismus.

Z vývojového hlediska rozlišujeme dyslálii **fyziologickou** tzn. vývojovou, která je do 7 let věku dítěte přirozeným mluvním projevem, **patologickou,** kdy dítě není schopné tvořit některé hlásky nebo jejich skupiny.

Klasifikace podle etiologie třídí dyslalii na **funkční dyslalii,** která vzniká u dětí s nedostatečnou **vjemovou (senzorickou)** nebo **motorickou** schopností, a **organickou dyslalii,** ta vzniká důsledkem narušení dostředivých a odstředivých nervových drah, při narušení centra řeči, při anatomických a inervačních odchylkách mluvidel.

Podle místa poškození rozlišujeme dyslalii **akustickou,** projevuje se odchylnou výslovností při vadách a poruchách sluchu, **centrální,** jde o vadnou výslovnost při poruchách CNS, **dentální,** týká se vadné výslovnost při anomáliích zubů, **labiální,** to je vadná výslovnost při defektech rtů, **palatální,** jde o vadnou výslovnost při anomáliích patra,
a **lingvální,** při které se vadná výslovnost projevuje v důsledku anomálií jazyka.

Podle kontextu třídíme dyslalii na **hláskovou,** týká se izolovaných hlásek, **slabikovou,** kdy dochází k disimilaci, a **slovní,** dítě vynechává slabiky ve slově, nebo je přesmykuje.

Podle rozsahu rozlišujeme dyslalii levis, kdy je vadných jen několik hlásek, **dyslalii multiplex,** rozsah vadných hlásek je větší, ale řeč je srozumitelná, a **dyslalii universalis,** to je mnohočetná patlavost, kdy řeč je zcela nesrozumitelná.

Z hlediska etiologie uvádí Lechta také **psychogenní dyslalii** - „ ak je dyslália symptómom regresívnej formy správania , príp. pri napodobňovaní vzoru, s ktorým sa chce daný jednotlivec identifikovať.“ (LECHTA, in LECHTA a kol., 1990, s.116).

Příznaky a klasifikace dyslalie podle Dvořáka (1999, s. 13 – 14)

Vynechávání hlásek, které dítě neumí vyslovit se nazývá **mogilalie.** Po 4. roce jde o patologický jev, který se označuje takto: předpona **mogi-,** vynechaná hláska podle řecké abecedy a přípona **-izmus** (např. mogirotacizmus). Úplné vynechání hlásky se označuje jako **celková mogilálie,** nahrazení hlásky tzv. rázem nebo přestávkou je **částečná mogilálie.**

Nahrazování hlásky, kterou dítě neumí vyslovit, jinou hláskou, označuje Dvořák jako **paralalii.** Po 5. (resp. 7.) roce se vada označuje: předpona **para-,** hláska podle řecké abecedy a přípona –**izmus** (např. pararotacizmus).

Hláska se konstantně **akusticky (zvukově)odlišuje** (deformace, distorze) od normy daného jazyka, tím působí rušivě, může se také tvořit na jiném místě nebo jiným způsobem, než stanoví norma, tak hláska působí **vizuálně neesteticky**, označuje se řeckým písmenem, příponou **–izmus** a označením podle místa odchylného tvoření (např. rotacizmus velární – tzv. ráčkování). Hláska může být současně odchylná **akusticky i esteticky.**

Jestliže dítě vynechává různé hlásky (skupiny hlásek, slabik) v určité části slova (tj. na úrovni slov) jedná se o **slovní patlavost,** tzv. **verbální dyspraxii** (její projevy je někdy těžké odlišit od projevů vadné výslovnosti).

„Mezi nejčastější odchylky výslovnosti patří vadně tvořené sykavky, které jsou běžně označované jako „šišlání“ nebo „šlapání na jazyk“ a vadně artikulované vibranty, které veřejnost označuje jako „ráčkování“. (DVOŘÁK, 1999, s. 14).

Příčiny dyslalie, které uvádí Sovák (1984, s. 155, 156)

Významný je **vliv výchovného prostředí**, kdy si rodiče výslovnosti buď nevšímají, nebo dítě kárají a tím vadu upevňují, také mohou dávat vzor deformované mluvy, dítě může trpět **nedostatkem citových vztahů.** Problémem je i **potlačování přirozené laterality.** Dalšími příčinami jsou **vady sluchu a zraku** a **nedostatky ve fonematickém sluchu i celkově v oblasti poznávací,** také **motorická neobratnost. Slabomyslnost** u dětí způsobuje nepřesnou výslovnost.**Orgánové změny na mluvidlech** se podle Sováka obvykle přeceňují.

Zatímco Sovák neuvádí jako příčinu dyslalie dědičnost, Lechta (in LECHTA a kol.1990, s. 114 a115) mluví o tzv. **nespecifické dědičnosti**, tedy o zdědění artikulační neobratnosti, snížené schopnosti fonematické diferenciace a vrozené řečové slabosti. K tomu se přiklání např. i Salomonová(in ŠKODOVÁ, JEDLIČKA 2007, s. 332-3). Její výčet **příčin dyslalie,** které se v podstatě shodují s názory Lechty (1990), uvádím pro srovnání.

Nejčastějšími příčinami jsou podle ní **dědičnost**, viz předchozí odstavec, **vliv prostředí**, např. nesprávný řečový vzor v rodině, bilingvní prostředí, chyby ve výchově, také **poruchy zrakového a sluchového vnímání.** Dále je uvedeno **poškození dostředivých a odstředivých drah,** tedy motorického vývoje, **poškození centrální části reflexního okruhu.** Vady výslovnosti mohou způsobit také **anatomické úchylky mluvidel**, např. přirostlá podjazyková uzdička, vadný skus apod.

Prevence dyslalie, jak ji uvádí Salomonová (in ŠKODOVÁ, JEDLIČKA, 2007, s.358-9), je nedílnou součástí logopedické péče, orientuje se dvěma základními směry. **Primární** logopedická prevence probíhá u intaktních dětí, **sekundární** logopedická prevence je prováděna u osob s narušenými komunikačními schopnostmi, odstraňuje tak možnost dalšího poškození. Účinnými formami jsou **depistáž**, která je zaměřená na předškolní věk, dále **osvětové akce v médiích a přednášková činnost** pro rodiče, učitele MŠ a ZŠ.

Učitelka v mateřské škole sleduje výslovnost dětí a provádí depistáž. Rodičům dětí s vadnou výslovností doporučí vyšetření u logopeda. Dbá na to, aby byla dětem vzorem pečlivé artikulace a výslovnosti. Zařazuje dechová cvičení pro rozvoj

správného dýchání. Zaměřuje se na zdokonalování hrubé, jemné motoriky a motoriky mluvidel, zabývá se zpřesněním artikulace, rozvíjí fonematický sluch dítěte. Tím vším provádí cílenou prevenci nesprávné výslovnosti.

Terapii dyslalie stanoví klinický logoped, cvičení výslovnosti provádějí doma s dítětem rodiče podle jeho pokynů. Při vzájemné dobré spolupráci je dobrá i prognóza.

2.3 Vývojová dysfázie

„Současná česká klinická logopedie označuje termínem **vývojová dysfázie** specificky narušený **vývoj řeči, projevující se ztíženou schopností nebo neschopností naučit se verbálně komunikovat, i když podmínky pro rozvoj řeči jsou přiměřené.“** (ŠKODOVÁ, JEDLIČKA, in ŠKODOVÁ, JEDLIČKA a kol. 2007, s. 110)

Jiný názor na používání pojmu „vývojová dysfázie“, než většina současných autorů, má Kutálková (2002). „**Název dysfázie vystihuje podstatu poruchy nejlépe: dys-** jako předpona označující **narušení vývoje, -fázie** odkazující na **řečové funkce jako celek. Z tohoto pohledu je přívlastek v označení poruchy, které se dnes nejčastěji používá –** vývojová **dysfázie – vlastně nadbytečný.“** (KUTÁLKOVÁ, 2002, s. 43).

Dříve se pro tuto poruchu používal termín **sluchoněmota** nebo **alálie,** nadále se budu přiklánět k pojmu **vývojová dysfázie.** Je možné vyčlenit dvě formy této poruchy.**Dysfázie motorická** se vyznačuje obtížemi v **logomotorické** oblasti (opožděný vývoj řeči, chudý slovník a malý mluvní apetit, ale dobré rozumění řeči), u **dysfázie senzorické** převažují obtíže v **receptivní** oblasti řeči (fonematický sluch, poruchy sluchové a krátkodobé paměti, obtíže v rozumění řeči).

Škodová a Jedlička uvádějí **symptomatologii a etiologii** vývojové dysfázie (in ŠKODOVÁ, JEDLIČKA a kol., 2007, s.111-112).

Příznaky v řeči se podle nich projevují v hloubkové i povrchové struktuře řeči, přičemž vždy jde i o **opožděný vývoj řeči.** V **hloubkové struktuře řeči** obtíže zasahují do sématické, syntaktické i gramatické oblasti. Objevuje se přehazování slovosledu, nesprávné koncovky slov, malá slovní zásoba, vynechávání slov. V **povrchové struktuře řeči** se projevují poruchy ve fonologické oblasti. Bývá postižena např.

diferenciace měkkosti a tvrdosti, znělosti a neznělosti hlásek, řeč je **patlavá**, až nesrozumitelná, hlásky mohou být vynechávány nebo zaměňovány. Může zde jít nejen o opožděný, ale také o **aberantní** (odchylný) **vývoj řeči.**

Příznaky v dalších oblastech spočívají v nerovnoměrném vývoji verbálních a neverbálních schopností, narušené mohou být motorické funkce, paměťové funkce, orientace v prostoru i čase. Dalším příznakem může být narušené sluchové nebo zrakové vnímání, často se vyskytují nevýhodné typy laterality. Kresba je nápadně nepřesná, čáry slabé a roztřesené, tvary deformované.

Příčinami mohou být **poruchy centrálního zpracování řečového signálu**, případně **dědičnost**, postiženi bývají více chlapci, přibližně v poměru 4:1. Kutálková (2002) uvádí příčiny:„**Mozková dysfunkce** nejčastěji difúzního charakteru, výrazná nezralost CNS, pre-, peri nebo postnatální narušení vývoje různé etiologie, obvykle charakterizované jako LMD.“ (KUTÁLKOVÁ, 2002, s.43).

Pro **prevenci** má klíčový význam hlavně komunikace matky s dítětem, její vztah k němu, to, jak mu dokáže ulehčit kompenzaci deficitů.

Učitelka mateřské školy se zaměřuje na celkový rozvoj dítěte, nejen na řeč. Rozvíjí sluchové a zrakové vnímání, myšlení, pozornost a paměť. Zaměřuje se na zdokonalení hrubé i jemné motoriky, motoriky mluvidel a grafomotoriky. Učí děti orientovat se v prostoru a čase. Při rozvoji řeči je nutná obezřetnost a malá zátěž, jinak je nebezpečí prohloubení vady, nebo vznik např. koktavosti. Je třeba začít na úrovni, na kterou se dítě dostalo, a pak pozvolna rozvíjet slovní zásobu. Lehčí formu dysfázie lze snadno zaměnit za dyslalii, proto při každém podezření je třeba doporučit vyšetření logopedem.

Terapii dysfázie může provádět jen zkušený logoped, s nejméně desetiletou praxí. Terapie je dlouhodobá a náročná, **prognóza** je bez dobré spolupráce s rodinou nejistá.

2.4 Koktavost (balbuties) a breptavost (tumultus sermonis) z hlediska výslovnosti

Koktavost je jedna z nejnápadnějších a nejtěžších poruch komunikačních schopností, negativně zasahuje i do psychiky dítěte. Vyskytuje se u 3% populace, postiženo je třikrát více chlapců než děvčat.

První kritické období je mezi 3. a 4. rokem, kdy dítě ještě nedokáže mluvit ve větách tak rychle jako myslet, a tak opakuje slabiky, slova, někdy i krátké věty.

Druhé kritické období má dítě v době nástupu do školy, souvisí to s velkou změnou a zvýšenými nároky, které na ně tato doba klade.

Nesprávně prováděná náprava výslovnosti a velký tlak na dítě by v těchto obdobích mohly riziko koktavosti zvýšit.

Z hlediska **výslovnosti** se koktavost v některých případech může komplikovat kombinací s dyslalií. Lechta (in LECHTA a kol. 1990, s. 234-5) uvádí, že u koktavých obvykle nejde o chybnou výslovnost, ale o narušený průběh artikulace. Připouští však, že se skutečná chybná výslovnost vyskytnout může, tyto poruchy artikulace byly zjištěny u 30% balbutiků.

Také Škodová upozorňuje na možnost a nebezpečí kombinace koktavosti a patlavosti: „Nikdy neupravujeme výslovnost souhlásek. Odborná péče o koktavé dítě, které ještě patlá, patří výhradně do rukou foniatra a klinického logopeda.“ (ŠKODOVÁ, 2002, s. 7).

Učitelka mateřské školy vytváří ve třídě pozitivní klima, sleduje děti s neplynulostmi, mluví na ně pomalu, klidně, nedovolí, aby si dítě uvědomilo problém. Přirozeným a zábavným způsobem rozšiřuje slovní zásobu dítěte, co nejvíce s ním zpívá písničky a přednáší básničky. Vhodná jsou také dechová cvičení, která zároveň přispívají ke zklidnění dítěte.

Breptavost je porucha dynamiky, plynulosti a tempa řeči. Na rozdíl od koktavosti nepůsobí dítěti velké potíže, často si ji ani neuvědomuje.

„V posledních letech se více prosazuje názor, že celkový klinický obraz breptavosti je ve značné míře podobný symptomům lehké mozkové dysfunkce (motorická instabilita, poruchy koncentrace, nedostatky jemné motorické koordinace, výskyt nevýhodných typů laterality, drobné poruchy percepce aj.). To by potvrzovalo hypotézu, že etiologickým faktorem breptavosti je lehká mozková dysfunkce.“ (ŠKODOVÁ, JEDLIČKA, in ŠKODOVÁ, JEDLIČKA a kol. 2007, s. 292).

Málo srozumitelná **výslovnost** je nápadným příznakem breptavosti. Podle Lechty (in LECHTA a kol.1990, s. 153) je to způsobené nepřesnou artikulací při zrychleném tempu řeči. Jedna hláska může být vyslovena někdy správně, jindy chybně,

problémy způsobují hlavně souhláskové shluky. Deformovaná výslovnost se nazývá **parartrie** (pro odlišení od dyslalie a dysartrie) a je způsobená propulzí řeči.

Učitelka mateřské školy se snaží o celkové zklidnění dítěte, mluví na něj pomalu, správně artikuluje, je mu dobrým řečovým vzorem. Upozorní ho na příliš rychlé tempo a vede ho k pomalému slovnímu projevu. Využívá říkadla, básničky, písničky, nejlépe s rytmizováním a pohybem. Cvičí s dítětem motoriku mluvidel.

Na rozdíl od **koktavosti**, kdy nesmíme dítě na vadu žádným způsobem upozorňovat ani odstraňovat vadnou výslovnost, při **breptavosti** dítě požádáme o pečlivou artikulaci, a tím se přirozeně zredukuje i tempo řeči. Pokud se společně s breptavostí vyskytne i vadná výslovnost hlásek, je vhodné ji průběžně odstraňovat.

2.5 Huhňavost (rhinolálie)

Je to porucha, která se týká zvuku řeči. Ta zní huhňavě, je nápadná a často také nesrozumitelná. Nosovost hlásek je patologicky změněná vlivem nesprávného poměru mezi rezonancí ústní a nosní dutiny při vyslovování.

Podle Škodové a Jedličky (ŠKODOVÁ, JEDLIČKA in ŠKODOVÁ, JEDLIČKA a kol. 2007, s. 215-224), kteří místo pojmu **rinolálie** používají označení **rinofonie,** je možné rozlišit tři typy huhňavosti:

Huhňavost otevřená nastává při patologickém zvýšení nosovosti, patrohltanový uzávěr nestačí zabránit tomu, aby při řeči neunikal vzduch do dutiny nosní.**Příznaky** se projevují porušenou artikulací všech nebo většiny hlásek, zejména i, u, p, t, k, sykavky, a někdy souhyby mimického svalstva.**Příčiny** dělíme na **organické,** patří sem rozštěpy tvrdého i měkkého patra, zkrácené měkké patro, obrny měkkého patra, a **funkční,** při snížené činnosti svalstva patrohltanového uzávěru, mentální retardaci, poruchách sluchu, nesprávném mluvním vzoru.

Huhňavost zavřená nastává při patologickém snížení nosovosti, vzduch nemůže volně procházet přes nos pro překážku v nose nebo pro uzavřený patrohltanový uzávěr**Příznaky** se projevují porušením hlavně nosovek m, n, ň, samohlásek u, o, dýchání nosem je omezené, dítě dýchá ústy a vyznačuje se typickým výrazem v obličeji.**Příčiny** mohou být **organické**, např. úzké nosní průduchy, vybočená nosní přepážka,zduření nosní sliznice při chronické nebo akutní rýmě, zvětšená nosní mandle, nádory, polypy apod., nebo **funkční,** jde o poruchy svalstva měkkého patra.

Huhňavost smíšená je kombinací zvýšené i snížené nosovosti, patrohltanový uzávěr je nedostatečný a zároveň je v nosní nebo nosohltanové dutině překážka.**Příznaky** jsou kombinací předchozích symptomů.**Příčiny** také kombinují organické i funkční příčiny obou předchozích typů.**Prevence** huhňavosti spočívá v nácviku správného dýchání nosem, tím lze zabránit opětovnému nárůstu nosní mandle.

Učitelka v mateřské škole zařazuje např. foukací hry (s brčkem, peříčkem, papírovou kuličkou, bublifuk, foukací fotbal…).Toto lze provádět doma i v mateřské škole. Učitelka by si také měla všimnout, že dítě dýchá ústy, případně je unavené, a navrhnout rodičům ORL vyšetření. Jinak je prevence hlavně záležitostí lékařskou a logopedickou.

Palatolalie je porucha řeči při rozštěpu patra, kdy nejtypičtějšími příznaky jsou poruchy rezonance a artikulace, ale i porucha srozumitelnosti řeči a objevuje se i opožděný vývoj řeči.

Terapie všech typů huhňavosti probíhá ve spolupráci lékaře foniatra, lékaře ORL, klinického logopeda i dalších odborníků. Prognóza závisí na typu huhňavosti. Dobrá je například u funkčních poruch otevřené huhňavosti, také, při dobré spolupráci rodičů, po odstranění nosní mandle. Po tomto zákroku je nutné fixovat nosní dýchání.

Rodiče mohou provádět následující cvičení: vdech nosem – výdech ústy, vdech ústy – výdech nosem, vdech nosem – výdech nosem, čichání. Důležité je vytváření retného uzávěru. Doporučuje se po určitou dobu, která se postupně prodlužuje, držet ústy nějaký malý předmět – špagetu, špejli, rýži, nitku – nejdříve v klidu, např. při sledování televize, pak i v pohybu, např. dojít na chodbu a zpět, sejít schody a vrátit se zpět.

2.6 Dysartrie

Jedná se o motorickou poruchu řeči, která způsobuje problémy s vyslovováním i celkovou komunikací dítěte. Je způsobena organickým poškozením centrálního nebo periferního nervového systému.

„**Dysartrie** jako dominantně **motorická řečová porucha** způsobuje komplikace v celém procesu řečové komunikace, neboť jazykový, znakový obsah

komunikace je v běžné mezilidské komunikaci spjat s intaktní fyzikální realizací jazykové produkce a také neporušenými kognitivními (poznávacími) procesy, především verbální pamětí, pozorností a intelektovými schopnostmi. V oblasti neurogenních poruch komunikace však mohou nastat specifické komunikační podmínky a bariéry. (NEUBAUER, in ŠKODOVÁ, JEDLIČKA a kol. 2007, s. 308).

Podle Neubauera (in ŠKODOVÁ, JEDLIČKA a kol. 2007, s. 307-326) existují dva typy dysartrie: vývojová a získaná.

Vývojová dysartrie poruchy vzniklé od počátku vývoje organismu na základě organického poškození CNS dítěte. Obvykle se spojuje s projevy dětské mozkové obrny, se kterou se můžeme setkat v rámci integrace i v běžné mateřské škole.

Typy vývojové dysartrie a jejich projevy

Spastický typ (pyramidová dysartrie) bývá přítomen u spastické formy DMO při porušení centrálního mozkového neuron. Jsou patrné poruchy rytmu mluvy a činnosti rtů i jazyka, řeč je tvořena křečovitě.

Atetoidní, hyperkinetický či hypokinetický typ (extrapyramidová dysartrie) provází dyskinetické formy DMO, jejichž příčinou je porucha jader podkorových oblastí. Projevuje se nezřetelnou artikulací, řeč bývá až nesrozumitelná pro žmoulavé pohyby jazyka.

Ataktický typ (cerebelární dysartrie) může se vyskytova u DMO a nádorového onemocnění mozečku, jde o poškození mozečku a jeho drah. Vyznačuje se neobratností jazyka, mluva je tvořena explozivně s důrazem na slabiky.

Bulbární dysartrie se objevuje po úrazech či operacích při poškození motorických jader prodloužené míchy. Jde o poruchu typu chabé obrny, může být jednostranná i oboustranná.

Porušeno je polykání a žvýkání, také artikulační pohyby při řeči.

Smíšená dysartrie je kombinací výše uvedených typů.

Kortikální dysartrie je následkem postižení motorických oblastí mozkové kůry, příznačná je setřelá artikulace. Tyto obtíže se také **n**azývají **vývojová řečová apraxie** nebo specifická porucha artikulace, artikulační neobratnost mají souvislost se specifickými poruchami učení a syndromem LMD.

Příčinami vývojové dysartrie jsou DMO, úrazy hlavy a mozku, nádory mozku.

Prevence a terapie dysartrie je výsledkem spolupráce odborníků z různých medicínských oborů a klinického logopeda. Prognóza závisí na vývoji postižení nervové soustavy osoby s dysartrií. **Učitelky v mateřské škole** při podezření na dysartrii vysvětlí rodičům dítěte nutnost vyšetření klinickým logopedem.

2.7 Symptomatické poruchy řeči z hlediska výslovnosti

„Symptomatické poruchy řeči tedy definujeme jako narušení komunikační schopnosti, doprovázející jiné, dominující postižení, případně poruchy a onemocnění.“ (LECHTA, 2002, s. 52).

Uvádím nejčastější symptomatické poruchy řeči, se kterými se můžeme setkávat i v mateřské škole, např. v rámci integrace dítěte a základní přístup učitelky k těmto poruchám u dětí. Ten je vždy třeba chápat obecně, konkrétní speciální pedagogické působení je nutné směrovat individuálně podle potřeb každého dítěte. V takových případech učitelka mateřské školy vždy ve spolupráci s odborníky ze speciálního pedagogického centra či pedagogicko psychologické poradny vytváří pro tyto děti individuální vzdělávací program.

Symptomatické poruchy řeči u dětí podrobně rozpracoval právě Lechta (2002).

2.7.1 Výslovnost dětí s LMD

Lehká mozková dysfunkce je porucha, která má velmi pestrý syndrom (percepčně-motorické poruchy , impulzivita, hyperaktivita, poruchy pozornosti, koncentrace, paměťové nedostatky…). Uvádí se až 100 symptomů.

Poruchy řeči téměř nikdy mezi symptomy LMD nechybí. Jde např. o tzv. **specifické poruchy výslovnosti,** které zahrnují artikulační neobratnost (správné vyslovení jednotlivých hlásek a jednoduchých slov, ale složitější slova nebo skupiny slov jsou vysloveny chybně) a specifické asimilace artikulačně nebo akusticky podobných hlásek. Prakticky vždy je u LMD narušená jemná motorika.

Učitelka mateřské školy se nezaměřuje pouze na rozvoj řeči, ale přistupuje k dítěti komplexně. Důležité je klidné a důsledné vedení, zajištění určitého řádu a pravidel. Při práci s dítětem se učitelka snaží odstranit rušivé vlivy, volí krátkodobé

činnosti a ocení nejen výkon, ale hlavně snahu. Prohlubuje tak soustředění a pozornost dítěte, trénuje nenásilně jeho vytrvalost. Zdokonaluje motoriku (lokomoční i další pohybové činnosti, taneční a pohybové hry, hra na tělo), jemnou motoriku dítěte (mozaiky, navlékání, drobné stavebnice, říkadla a popěvky spojené s hrou s prsty), vede ho k celkovému zklidnění, cvičí zrakové vnímání (kreslení, pexeso, domino, stavebnice, puzzle…), sluchové vnímání a fonematický sluch, prohlubuje pozornost a soustředění dítěte, rozvíjí motoriku mluvidel (rtů, jazyka), rozšiřuje slovní zásobu dítěte (básničky, písničky, knížky, říkanky, slovníky, encyklopedie, pohádky).

2.7.2 Výslovnost dětí se sluchovým postižením

U sluchově postižených dětí může být vývoj řeči omezený, přerušený nebo opožděný, záleží to na stupni postižení. V běžné mateřské škole se můžeme setkat s dítětem nedoslýchavým. Čím dříve je dítě postiženo nedoslýchavostí,tím nepříznivěji se to projeví na řeči.

Spontánní osvojování výslovnosti je značně omezené. Nejobvyklejší poruchou řeči je **dyslalie** různého typu a stupně (asi 81%), stupeň dyslalie je přímo úměrný stupni nedoslýchavosti. Nejčastěji se objevuje sigmatismus.

Učitelka v mateřské škole rozvíjí artikulaci pomocí artikulačních cvičení, motoriku mluvidel, učí dítě rozlišovat sluchové vjemy, rozvíjí fonematický sluch, provádí dechová cvičení současně s hlasovými.

2.7.3 Výslovnost dětí se zrakovým postižením

Zrak se podílí na vývoji řeči asi 30%. U zrakově postižených dětí je narušena hlavně dynamika vývoje řeči.U slabozrakých (a zejména nevidomých) dětí je ztížené (nebo není možné) odezírání pohybů mluvidel matky, což se projeví ve vývoji **výslovnosti**, v nedostatečném rozvoji fonematické diferenciace.

Mezi poruchami se nejčastěji vyskytuje **dyslalie,** objevuje se mnohem častěji, než u dětí, které vidí. Děti se zrakovým postižením nediferencují správně hlásky M a N, mají mezizubní výslovnost různých hlásek, např. T, D, N.

Učitelka v mateřské škole rozvíjí pomocí smyslových her sluchové a hmatové vnímání, , stimuluje zbytky zraku, zpřesňuje koordinaci oka a ruky. Dbá na dostatečné osvětlení. Cvičí jemnou motoriku a motoriku mluvidel. Rozvíjí zrakové vnímání slabozrakého dítěte. Nevidomé děti do běžných mateřských škol integrované nebývají.

2.7.4 Výslovnost dětí s mentálním postižením

Řeč dětí s mentální retardací je obvykle narušená výrazně. Vývoj řeči je omezený, závisí na stupni mentální retardace, úrovně normy nedosáhne.

Markantní zaostávání za normou se projevuje také ve vývoji **výslovnosti.** Hlásky mateřského jazyka se fixují až ve školním věku, nepřesnosti, které přetrvávají, jsou typické pro vývoj výslovnosti intaktních dětí již v předškolním věku. To se týká dětí s lehkou mentální retardací, u střední a těžké mentální retardace je situace nesrovnatelně horší.

Z četných poruch řeči se nejčastěji vyskytuje **dyslalie** (76% dětí s mentální retardací). Tyto děti nesprávně artikulují sykavky a hlásky R a Ř, často i lehčí hlásky, např. P, F, V. Někdy vynechávají hlásky na konci slov. Z jednotlivých druhů dyslalie se nejčastěji objevuje **mogilalie.**

Učitelka mateřské školy se má zaměřit hlavně na přípravná cvičení, rozvoj jemné motoriky a motoriky mluvních orgánů, grafomotoriky, rozvoj fonematického sluchu, pomocí rozhovoru rozvíjet obsahovou stránku řeči. Důležité je poskytovat dítěti správný řečový vzor. Nutné je začít stupněm řeči, kam už dítě bezpečně dospělo. Potřebná je trpělivost, nepřetěžovat dítě, volit krátkodobé činnosti.

2.8 Faktory ovlivňující výslovnost předškolních dětí

Některé faktory vyplývají z výše uvedeného. Výslovnost dítěte je výrazně negativně ovlivňována **opožděným vývojem řeči** i dalšími druhy narušení fonetickofonologické roviny, jako jsou např. **vývojová dysfázie, breptavost, vývojová dysartrie, huhňavost, symptomatické poruchy řeči** (poruchy sluchu, zraku, LMD, mentální postižení**), dyslalie.**

Velký vliv má také **prostředí** ve kterém se dítě nachází. Rozvoj a úroveň výslovnosti ovlivňuje **mluvní vzor, výchovný styl** v rodině (nejhorší je autoritativní a perfekcionistická nebo naopak netečná a nevšímavá výchova), **množství podnětů** (má jich být přiměřené množství)**, dědičnost, citová deprivace,** negativně působí i nadměrné sledování **médií** (televize, DVD, video, počítač).

Mezi další faktory patří **zralost nervové soustavy, úroveň hrubé a jemné motoriky, motoriky mluvidel, grafomotoriky, stupeň rozvoje fonematického sluchu.**

3 Logopedická prevence vadné výslovnosti v mateřské škole

3.1 Logopedická prevence

Logopedická prevence se zabývá předcházením narušení komunikační schopnosti. Lechta (in ŠKODOVÁ, JEDLIČKA, 2007, s. 46) uvádí tři stupně logopedické prevence.**Primární prevence** má za cíl předcházet ohrožujícím situacím v celé sledované populaci. Je buďto nespecifická, která podporuje žádoucí formy chování všeobecně, nebo specifická, ta je zaměřená proti konkrétnímu riziku NKS. **Sekundární prevence** se zaměřuje na rizikovou skupinu ohroženou negativním jevem, např. na děti se zvýšeným rizikem koktavosti, na děti v kojeneckých ústavech. **Terciární prevence** se orientuje na lidi, u kterých se už NKS projevilo, snaží se předejít negativnímu vývoji, negativním důsledkům NKS.

Při prevenci se využívají jak tradiční metody a techniky (osvětové přednášky, instrukce, články, letáky, publikace, relace v médiích), tak se dnes stále častěji uplatňují počítačové programy, videonahrávky, informace na internetu apod.

3.2 Logopedická prevence v mateřské škole

V rámci **primární logopedické prevence** se učitelka zaměřuje na všechny děti bez rozdílu. Je jim řečovým vzorem, poskytuje jim dostatek řečových příležitostí, podporuje chuť komunikovat. Učí je správně mluvit, vytvářet si správné komunikační návyky, předchází rozvoji nesprávné výslovnosti. Provádí osvětu mezi rodiči, poskytuje jim informace, články, letáky, eventuálně zajistí přednášku odborníka. Tyto metody pomohou rodičům ozřejmit správný vývoj řeči a poradí jim jak jej stimulovat a jak komunikovat s dětmi. Úkolem učitelky mateřské školy je také provádět **depistáž,** tzn.vyhledávat a vytipovávat děti, u kterých má podezření na narušenou komunikační schopnost či na její riziko, v případě potřeby doporučit rodičům návštěvu logopeda. Velmi důležitá je taktnost a obratnost učitelky při jednání s rodiči.

Sekundární logopedická prevence v mateřské škole se týká dětí, které jsou ohrožené možností vzniku narušení komunikační schopnosti. Učitelka se zaměřuje např. na děti s dědičnou zátěží, s vývojovou neplynulostí řeči. Dbá na to, aby si dítě

(např. při možnosti vzniku koktavosti) neuvědomilo svou odlišnost, snaží se eliminovat nebezpečí vzniku narušené komunikační schopnosti.

Terciární logopedická prevence v mateřské škole se týká dětí, u kterých se už narušení komunikační schopnosti projevilo. Učitelka má za úkol snažit se, aby se problém dítěte neprohluboval, ale podle možností zmírňoval. Spolupracuje s rodiči a řídí se pokyny a návody logopeda. Důležitou povinností učitelky je předejít negativním důsledkům poruchy zejména v oblasti sociální.

3.3 Prevence nesprávné výslovnosti v mateřské škole

3.3.1 Pravidla preventivní logopedické péče

Učitelka mateřské školy se při své preventivní péči musí řídit určitými logopedickými pravidly. Deset nejdůležitějších stanovila Kutálková (1996, s. 47-58).

1. pravidlo: Dostatek přiměřených podnětů, tzn. ani málo, ale ani nadbytek.

2. pravidlo: Respektovat věk dítěte, čím je dítě mladší, tím hravější a zábavnější mají být

i hry a činnosti.

3. pravidlo: Respektovat dosažený stupeň vývoje, navázat,žádnou etapu nelze vynechat.

4. pravidlo: Zájmy. Nejsnáze se dítě naučí to, co ho baví a zajímá.

5. pravidlo: Pochvala. Chválíme dítě i za snahu, pochvala a zejména ocenění dítěte dokáže zázraky.

6. pravidlo: Trpělivost. Je velmi důležité, abychom dítěti komunikaci neznechutili. Spěchem bychom mu mohli přivodit i problém např. v podobě koktavosti.

8. a 9. pravidlo: Rozvoj smyslového vnímání a tělesné obratnosti. Je potřebné rozvíjet dítě všestranně, všechny jeho schopnosti. Smyslové vnímání zároveň s tělesnou akcí se podílí na vývoji myšlení i řeči.

10. pravidlo: Dialog předpokládá dva lidi. Neverbální složka řeči (řeč těla) má být ve shodě s mluvenou řečí, aby dítě neztrácelo jistotu v kontaktu s lidmi.

3.3.2 Metody preventivní logopedické péče

Důležitost metod, které učitelka používá je nesporná. Zaujal mě výčet dvanácti metod, který sestavila Kutálková (1996, s. 59-79).

1. metoda: Realita, s kterou se dítě běžně setkává, když zkoumá svět okolo sebe.

2. metoda: Hra. Je to nejpřirozenější dětská činnost, při učení hrou je dítě kladně motivované a nehrozí tu nebezpečí přetížení.

3. metoda: Práce. Pokud se nic nepokazilo výchovou, měla by být pro dítě zábavou.

4. metoda: Obrázky a knížky. Je třeba dodržet postup: to je dům, ukaž dům, co je to, tedy seznámení, porozumění, proslovení. Důležitý je poslech četby a následný rozhovor.

5. metoda: Pohádky a příběhy, které učitelka vypráví, bývají nejoblíbenější.

6. metoda: Říkadla a básničky jsou v předškolním věku nenahraditelné, výhodou je možnost spojení s hrou na tělo a pohybem.

7. metoda: Písničky. Zpívání v mateřské škole je důležitou a vyhledávanou činností, zejména ve spojení s prvky orffovské metody a pohybem.

8. metoda: Kresba. Dobrá úroveň kresby je předpokladem pro budoucí psaní. Důležitá je správná technika držení tužky, což souvisí i s úrovní jemné motoriky.

9. metoda: Mluvní vzor a komunikace v rodině jsou na různé úrovni. Je proto třeba, aby správný mluvní vzor poskytovala dětem učitelka v mateřské škole.

10. metoda: Divadlo. Děti mají divadelní představení v oblibě, v mateřské škole je tento zájem využíván v různých podobách při dramatických činnostech.

11. metoda: Využití masmédií. Předškolní dítě by mělo sledovat televizi s dospělým a mít možnost si o sledovaném pořadu pohovořit. V současné době , kdy děti tráví u televize a počítače příliš mnoho času, je nutné toto omezovat.

12. metoda: Nácvik. Šetrný nácvik je také součástí logopedické prevence v mateřské škole, jde o průpravná cvičení, která si vyžadují systematičnost.

Také Peutelschmiedová (2006, s. 12-14) rozlišuje primární a sekundární logopedickou prevenci, co se terciární týče, říká, že bychom už o prevenci mluvit neměli. Uvádí, že logopedická prevence není všemocná, má své limity a omezení, ale také poukazuje na význam působení učitelek mateřských škol, které pracují s dětmi v nejcitlivějším období. Preventivně tak ovlivňují vývoj jejich řeči z hlediska poruch hlasu, výskytu dyslalií, nesprávných komunikačních návyků. Zároveň učitelky pracují i s rodiči dětí.

3.3.3 Postupy prevence nesprávné výslovnosti v mateřské škole

Prevenci nesprávné výslovnosti v mateřské škole **učitelka** nejčastěji používá osvědčené postupy a činnosti. Pomocí **dechových cvičení** učí děti správnému dýchání a hospodaření s dechem. Manipulacemi a prstovými hrami zpřesňuje **jemnou motoriku,** hravou formou rozvíjí **motoriku mluvidel.** Cvičí s dětmi motivovaná **artikulační cvičení,** dbá na správné držení tužky, na uvolnění ruky při provádění **grafomotorických cvičení.** Hravou formou podporuje **rozvoj fonematického sluchu.**

Podrobně rozpracované postupy prevence nesprávné výslovnosti uvádím v praktické části práce v **Programu prevence nesprávné výslovnosti pro MŠ.**

Praktická část

4 Výzkumné šetření

4.1 Cíl a předpoklady

Cílem empirické části práce je zmapovat výslovnost nejstarší věkové skupiny dětí v mateřské škole v období pěti let, analyzovat ji a vyhodnotit. Na základě výsledků tohoto výzkumu mám zjistit, jaké jsou tendence vývoje úrovně výslovnosti dětí z nejstarší věkové skupiny v jedné konkrétní mateřské škole. Toto má být doplněno programem prevence nesprávné výslovnosti pro mateřskou školu a návrhy způsobu jeho použití.

Na základě vlastních zkušeností jsem zformulovala následující **předpoklady:**

1. Úroveň výslovnosti dětí nejstarší věkové skupiny v 1. mateřské škole v Protivíně má zhoršující tendenci.

2. Chlapci mají horší výslovnost než děvčata.

4.2 Použité metody

Při vlastním výzkumném šetření jsem použila tyto metody: zjevné přímé krátkodobé pozorování v běžných situacích, při volné hře i řízených činnostech, pozorování dlouhodobé v rozsahu pěti let, individuální rozhovor s dítětem, analýza dokumentů.

4.3 Místo a prostředí výzkumného šetření

Výzkumné šetření probíhalo v 1. mateřské škole v Protivíně. Je to čtyřtřídní mateřská škola, která se nachází v klidném prostředí u lesa. Budova je ze šedesátých let, v roce 2003 prošla částečnou rekonstrukcí. Zmodernizovány byly chodby, elektroinstalace, sociální zařízení, také osvětlení tříd. Celkovou rekonstrukcí prošla i zahrada mateřské školy a její zařízení. Je dostatečně velká a velmi často využívaná při tělovýchovných i rekreačních činnostech. Třídy jsou méně prostorné, ale útulné, světlé a dostatečně vybavené hračkami a pomůckami. Téměř dokončená je i postupná obnova tříd, dětem slouží nový moderní nábytek a úložné prostory na hračky.

Ve Školním vzdělávacím programu 1. mateřské školy v Protivíně je věnován velký prostor rozvoji řeči dětí. Ten je uskutečňován prakticky ve všech řízených i spontánních činnostech. Také logopedická prevence je prováděna ve všech třídách, u dětí všech věkových skupin. Probíhá zpravidla skupinově v rámci výchovně vzdělávací činnosti. U dětí od čtyř let je v mateřské škole prováděna depistáž, dětem s těžší vadou výslovnosti je doporučeno vyšetření u logopeda. Jako logopedická asistentka v mateřské škole pracuji pod vedením logopeda s dětmi s lehkou patlavostí v rozsahu 3a půl hodiny týdně. Spolupracuji s ostatními kolegyněmi i rodiči dětí.

4.4 Výzkumný vzorek

Jako výzkumný vzorek, jsem zvolila děti nejstarší věkové skupiny z 1. mateřské školy v Protivíně. Počet dětí se v jednotlivých letech výrazně různil. Ve školním roce 2004-5 a 2008-9 byly tyto děti soustředěny ve 3. třídě (Školáci), v letech 2005-6, 2006-7 a 2007-8 byla část pozorovaných dětí zařazena ve věkově smíšené 2.třídě (Sluníčko).

Ve školním roce 2004-5 jsem zkoumala 23 dětí, z toho 12 chlapců a 11 děvčat. V příštích třech letech počet nejstarších dětí vzrostl: ve školním roce 2005-6 na 33 dětí, 18 chlapců a 15 děvčat, ve školním roce 2006-7 také 33 dětí, 20 chlapců a 13 děvčat, ve školním roce 2007-8 to bylo 29 dětí, 17 chlapců a 12 děvčat, v posledním školním roce 2008-9 bylo nejstarších dětí pouze 20, z toho 11 chlapců a 9 děvčat, celkem 138 dětí. Děti pocházely z běžných, zpravidla úplných rodin rozdílné životní úrovně i péče.

Se všemi 69 uvedenými dětmi s nesprávnou výslovností jsem pracovala individuálně v rámci logopedické prevence, prováděla jsem s nimi podle pokynů klinického logopeda reedukaci nesprávné výslovnosti.

4.5 Vlastní výzkumné šetření

První část výzkumného šetření se uskutečnila v průběhu pěti let ve třídě nejstarších dětí a ve věkově smíšené třídě. Začala ve školním roce 2004-5, ukončena byla ve školním roce 2008-9. Pozorování dětí probíhalo v každém z uvedených školních roků v měsíci červnu. Sledovala jsem děti v průběhu celého dne při spontánních i řízených činnostech a zaznamenávala jejich výslovnost. Správnost takto

získaných poznatků jsem si ověřovala individuálním rozhovorem s dětmi. Probíhal hravou formou s využitím hraček, obrázkových kostek, pexesa, pohádkových karet, obrázků.

Druhá část výzkumného šetření spočívá v analýze záznamů výslovnosti dětí, jejich porovnání v tabulkách, vyhodnocení a grafické znázornění v jednotlivých letech i v celém pětiletém období. Používám pojem nesprávná výslovnost, i když jsem si vědoma, že v některých případech se jedná o výslovnost vadnou.

4.5. 1 Školní rok 2004-5

Úroveň výslovnosti dětí nejstarší věkové skupiny v procentech. Je zde zohledněno pohlaví a odklad školní docházky (OŠD – vždy pro příští školní rok).

	CELKEM	%	DÍVKY	%	CHLAPCI	%	OŠD	%	ŠKOLA	%
počet dětí	23	100	11	48	12	52	2	9	21	91
správná v.	14	61	7	64	7	58	0	0	14	67
nesprávná	9	39	4	36	5	42	2	100	7	33

Srovnávací graf výslovnosti

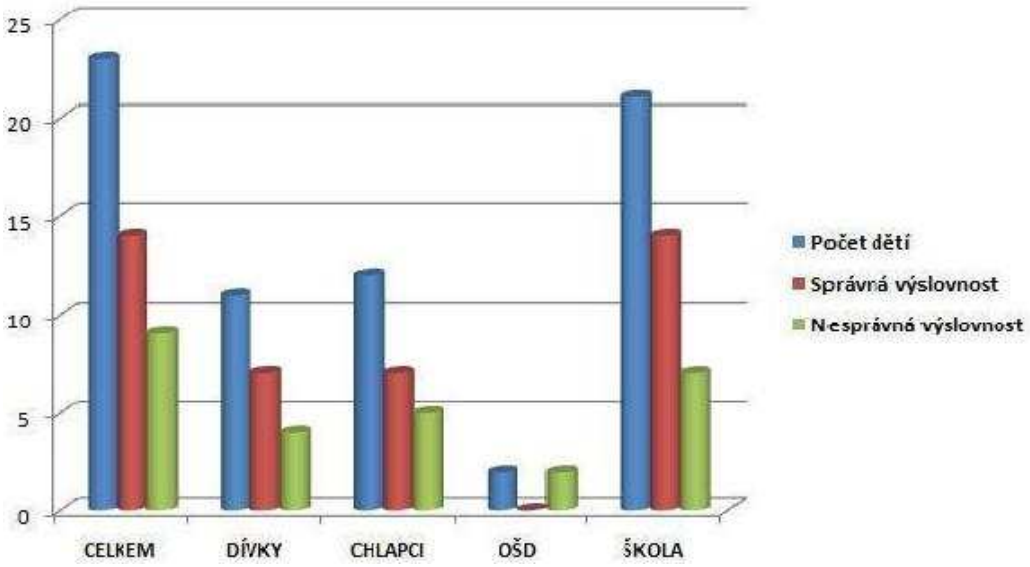

Z celkového počtu 23 dětí má správnou výslovnost 14 a nesprávnou 9, z toho5 chlapců a 4 děvčata. Do školy odchází 14 dětí se správnou výslovností a 7 s nesprávnou. Obě děti s OŠD mají nesprávnou výslovnost.

Graf výslovnosti v procentech

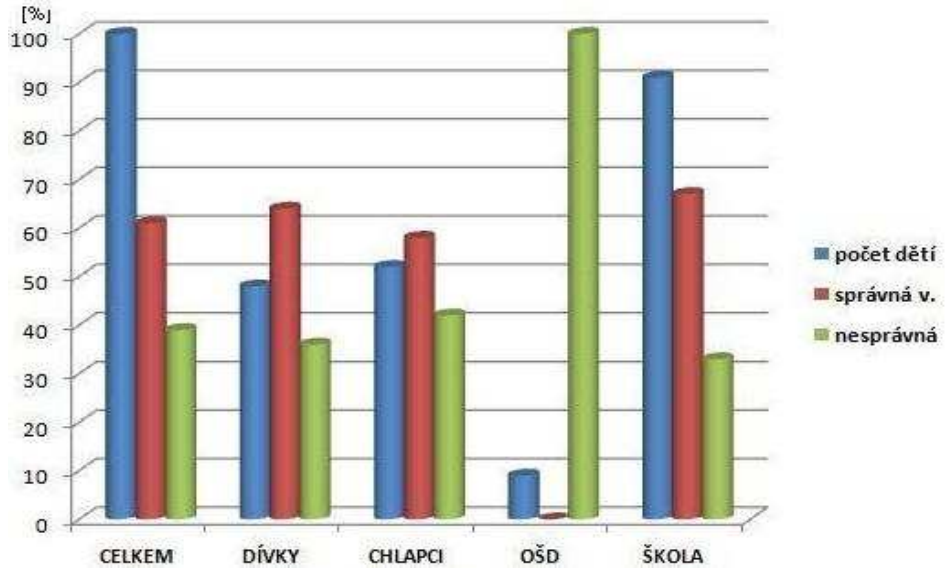

Nesprávnou výslovnost má 39% dětí, 36% děvčat a 42% chlapců. Do školy odchází 33% dětí s nesprávnou výslovností. 1 dítě s mnohočetnou patlavostí, ostatní s nesprávnou výslovností R, Ř, event. i sykavek.

Konkretizace nesprávné výslovnosti jednotlivých dětí

	Ř	R	CSZ	ČŠŽ	JINÉ	DIF. SYK.	OŠD
Veronika	-	-	/	-	-	-	-
Kateřina	/	/	-	-	-	-	-
Vladimír	/	/	-	-	-	-	-
Martin	/	/	/	-	-	-	-
Lukáš	-	/	/	/	-	/	-
Jiří	/	/	/	/	L	/	-
Kristýna	/	/	/	-	-	-	-
Eliška	/	/	/	/	ĎŤŇL	/	/
Adam	/	/	-	-	-	-	/

4.5. 2 Školní rok 2005-6

	CELKEM	%	DÍVKY	%	CHLAPCI	%	OŠD	%	ŠKOLA	%
počet dětí	33	100	15	45	18	55	5	15	28	85
správná v.	16	48	9	60	7	39	0	0	16	57
nesprávná	17	52	6	40	11	61	5	100	12	43

Srovnávací graf výslovnosti

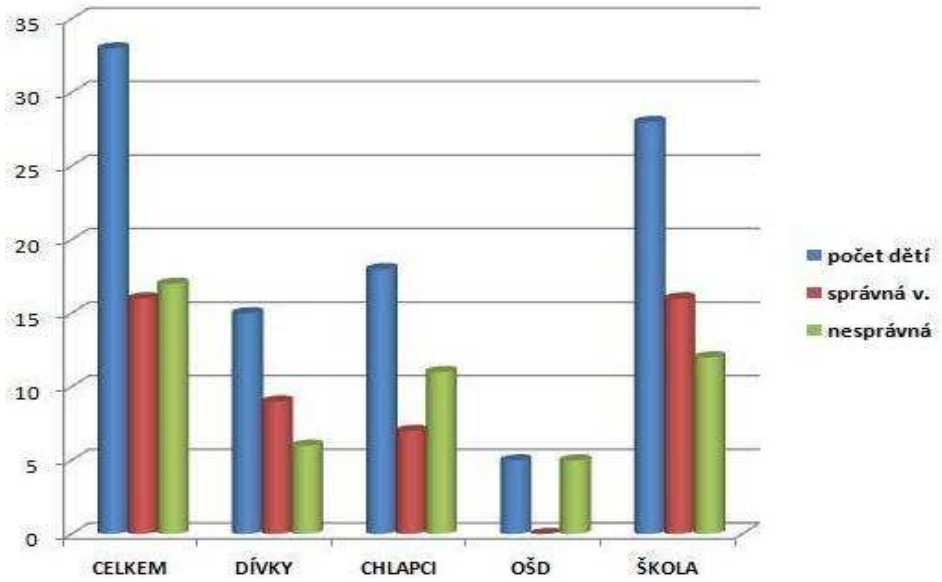

Z 33 dětí má správnou výslovnost 16, nesprávnou 17, z toho 6 děvčat a 11 chlapců. Je tu patrné zhoršení, které může být částečně způsobené i velkým počtem dětí s OŠD, je jich 5 a nikdo z nich nemá správnou výslovnost. Do ZŠ jde 12 dětí s nesprávnou výslovností.

Graf výslovnosti v procentech

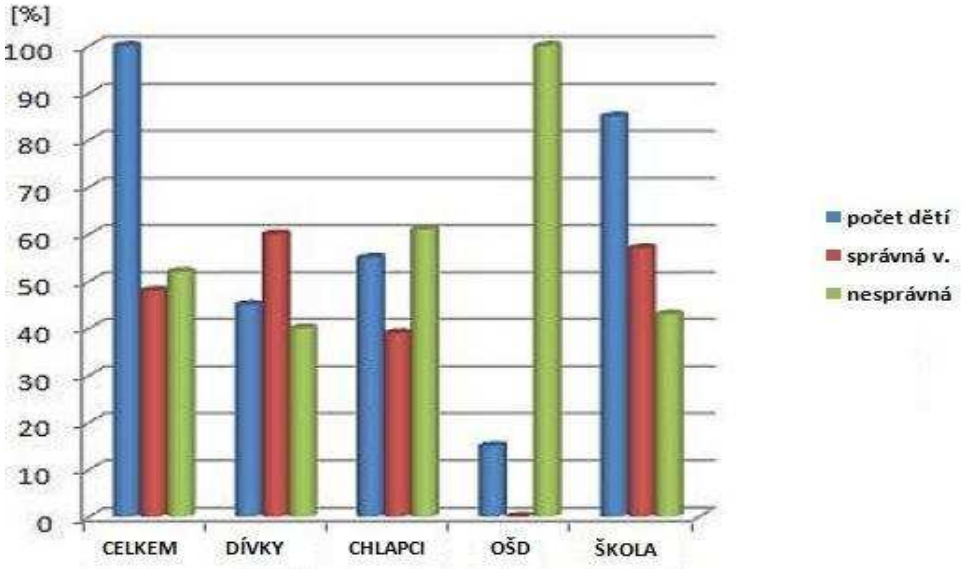

V tomto roce má nesprávnou výslovnost 52% dětí, 61% chlapců, 40% děvčat. Do ZŠ odchází 43 dětí s nesprávnou výslovností většinou Ř a R eventuelně CSZ.

Konkretizace nesprávné výslovnosti jednotlivých dětí

	Ř	R	CSZ	ČŠŽ	JINÉ	DIF. SYK.	OŠD
Martin	/	-	-	-	-	-	-
Radka	/	-	-	-	-	-	-
Jaroslava	-	/	-	-	-	-	-
David	-	-	/	-	-	-	-
Radek	/	-	/	-	-	/	-
Eliška	-	-	/	-	-	/	-
Karel	/	-	-	-	-	-	-
Adam	/	/	-	-	-	-	-
Monika	-	-	/	-	-	-	-
Daniel	/	/	-	-	-	-	-
Andrea	/	/	-	-	-	-	-
Jakub	/	/	-	-	-	-	-
Nella	/	-	-	-	-	-	/
Jiří	/	/	/	/	L	/	/
Marek P.	/	/	/	-	-	/	/
Tomáš	/	-	/	/	-	/	/
Parik U.	/	/	/	-	-	-	/

4.5.3 Školní rok 2006-7

	CELKEM	%	DÍVKY	%	CHLAPCI	%	OŠD	%	ŠKOLA	%
počet dětí	33	100	13	39	20	61	1	3	32	97
správná v.	16	48	8	62	8	40	0	0	16	50
nesprávná	17	52	5	38	12	60	1	100	16	50

Srovnávací graf výslovnosti

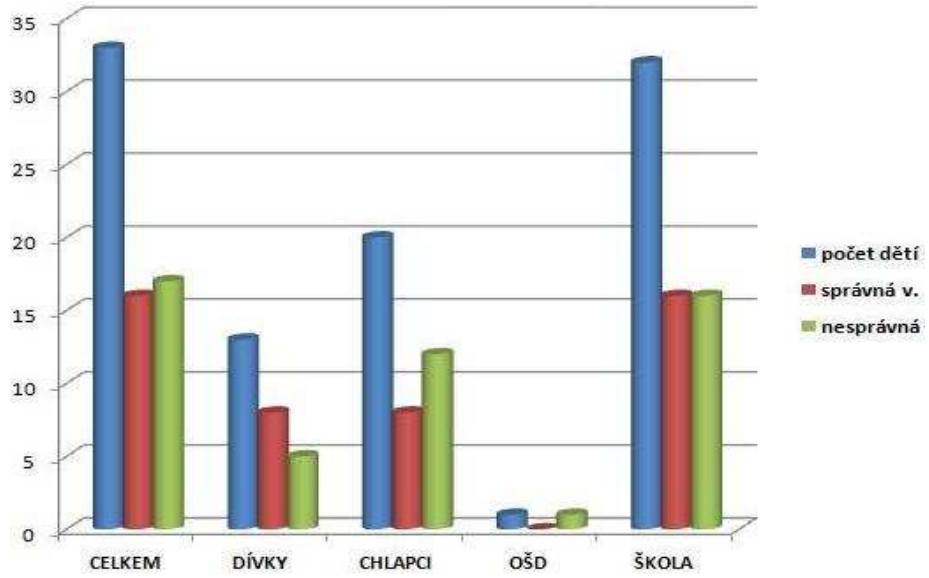

Z 33 dětí má správnou výslovnost 16, nesprávnou 17, z toho 5 děvčat, 12 chlapců.

OŠD má 1 dívka, má mnohočetnou patlavost. Školní docházku nastoupí 16 dětí s nesprávnou výslovností

Graf výslovnosti v procentech

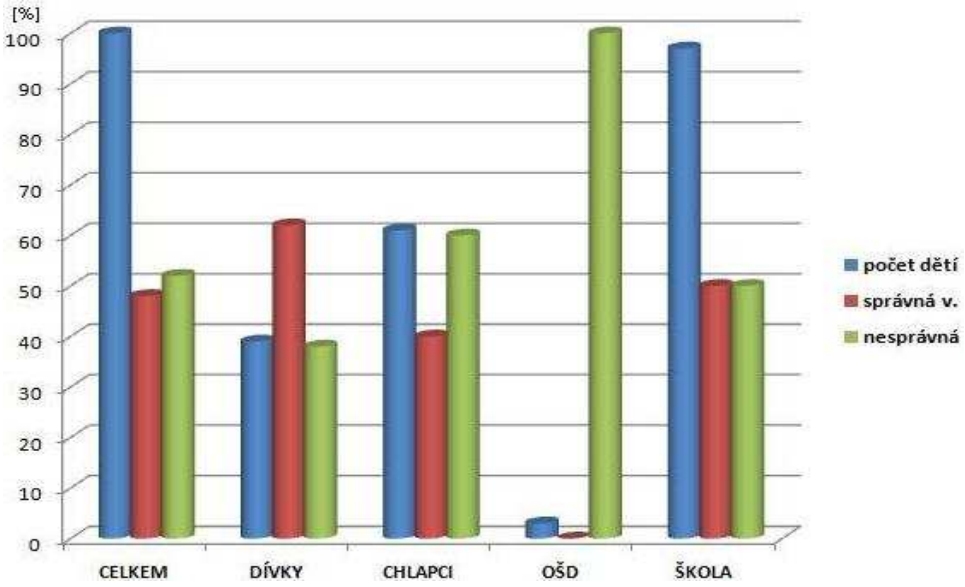

Nesprávnou výslovnost má 52% dětí, 62% chlapců a 38% děvčat. Do školy půjde s nesprávnou výslovností hlavně Ř, pak R a CSZ 50% dětí.

Konkretizace nesprávné výslovnosti jednotlivých dětí

	Ř	R	CSZ	ČŠŽ	JINÉ	DIF. SYK.	OŠD
Nella	/	-	-	-	-	-	-
Patrik Č.	-	-	/	-	-	/	-
Jiří	/	/	/	/	L	/	-
Radek	-	-	/	-	-	-	-
Lukáš	/	-	-	-	-	-	-
Martin	/	-	/	-	-	-	-
Marek J.	/	-	-	-	-	-	-
Tomáš	/	-	-	-	-	-	-
Denisa	/	-	-	-	-	-	-
Jan	-	/	-	-	-	-	-
Marek P.	/	-	/	-	-	/	-
Václav	/	/	/	/	L	/	-
Patrik U.	/	/	-	-	-	-	-
Ondřej	/	-	-	-	-	-	-
Monika	/	/	-	-	-	-	-
Lucie	/	/	-	-	-	-	-
Anna	/	/	/	/	DL	/	/

4.5.4 Školní rok 2007-8

	CELKEM	%	DÍVKY	%	CHLAPCI	%	OŠD	%	ŠKOLA	%
počet dětí	29	100	12	41	17	59	4	14	25	86
správná v.	14	48	8	67	6	35	0	0	14	56
nesprávná	15	52	4	33	11	65	4	100	11	44

Srovnávací graf výslovnosti

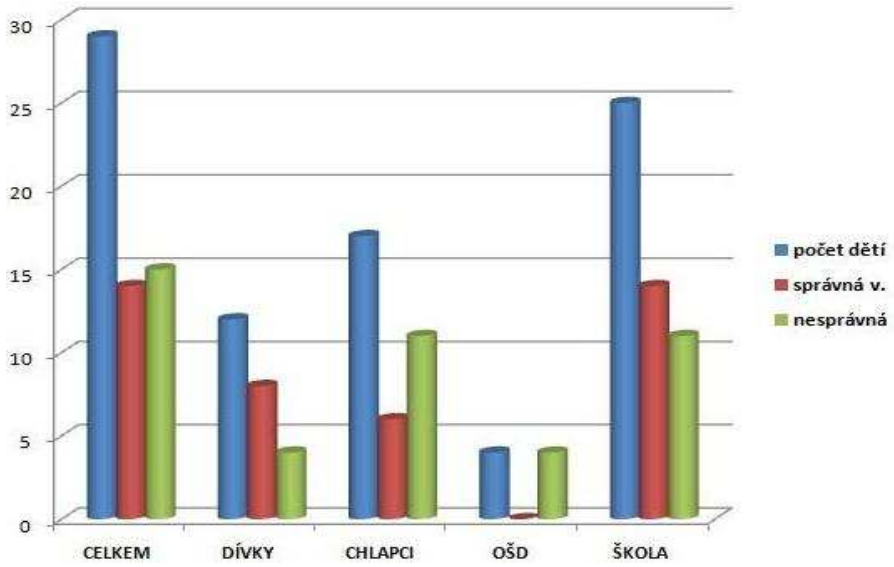

Z 29 dětí má nesprávnou výslovnost 15 dětí: 4 děvčata a 11 chlapců. OŠD mají 4 děti, 11 dětí jde s nesprávnou výslovností do ZŠ.

Graf výslovnosti v procentech

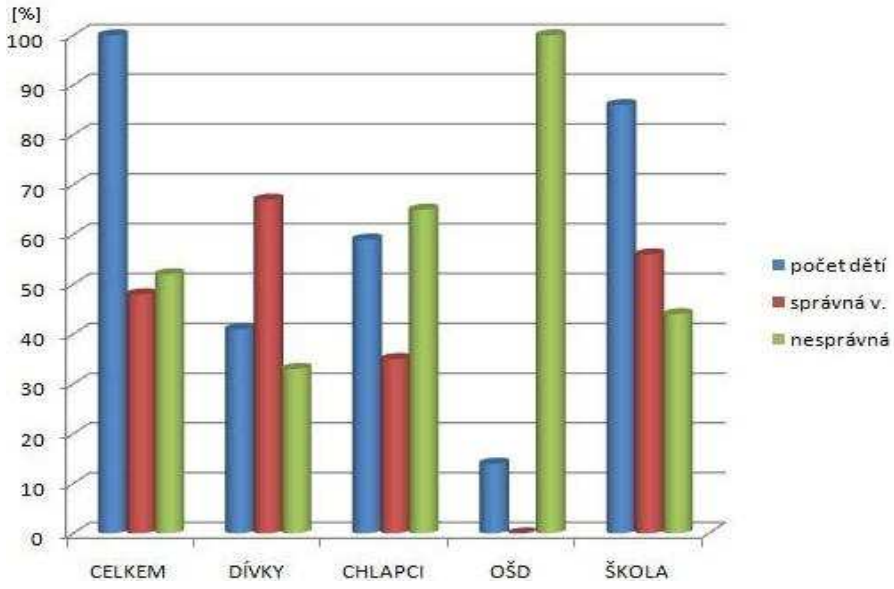

Nesprávnou výslovnost má 52% dětí, 33% děvčat, 65% chlapců. Do ZŠ půjde s nesprávnou výslovností 44% dětí, 1 s mnohočetnou patlavostí, ostatní s Ř, R…

Konkretizace nesprávné výslovnosti jednotlivých dětí

	Ř	R	CSZ	ČŠŽ	JINÉ	DIF. SYK.	OŠD
Tomáš	/	-	-	-	-	-	-
Vojtěch	-	-	/	-	-	/	-
Vendula	/	/	-	-	-	-	-
Sára	/	/	-	-	-	-	-
Karel	/	-	-	-	K	/	-
Jakub	/	/	/	/	ĎŤŇL	/	-
Nikola	/	/	-	-	-	-	-
Štěpán	-	-	/	-	-	-	-
Petr	/	-	-	-	-	-	-
Martin	/	-	-	-	-	-	-
Anna	/	-	-	-	-	-	-
Matyas	/	/	/	/	ĎŤŇL	/	/
Patrik	/	/	/	/	L	/	/
Bruno	/	/	/	/	DL	/	/
Štěpán	-	-	/	-	-	/	/

4.5. 5 Školní rok 2008 – 9

	CELKEM	%	DÍVKY	%	CHLAPCI	%	OŠD	%	ŠKOLA	%
počet dětí	20	100	9	45	11	55	1	5	19	95
správná v.	9	45	6	67	3	33	0	0	9	47
nesprávná	11	55	3	33	8	67	1	100	10	53

Srovnávací graf výslovnosti

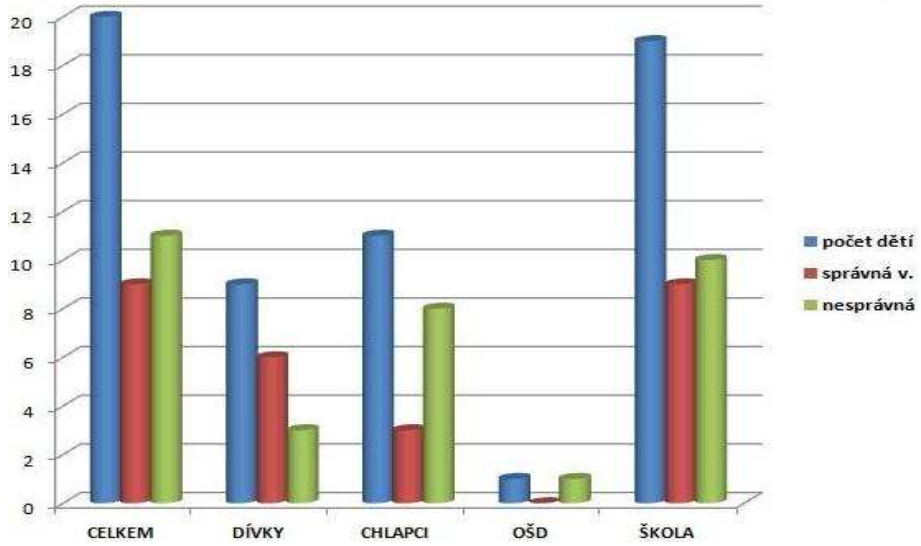

Z 20 dětí má nesprávnou výslovnost 11 dětí, 3 děvčata a 8 chlapců. OŠD má 1dítě s nesprávnou výslovností. Do ZŠ jde 10 dětí s nesprávnou výslovností.

Graf výslovnosti v procentech

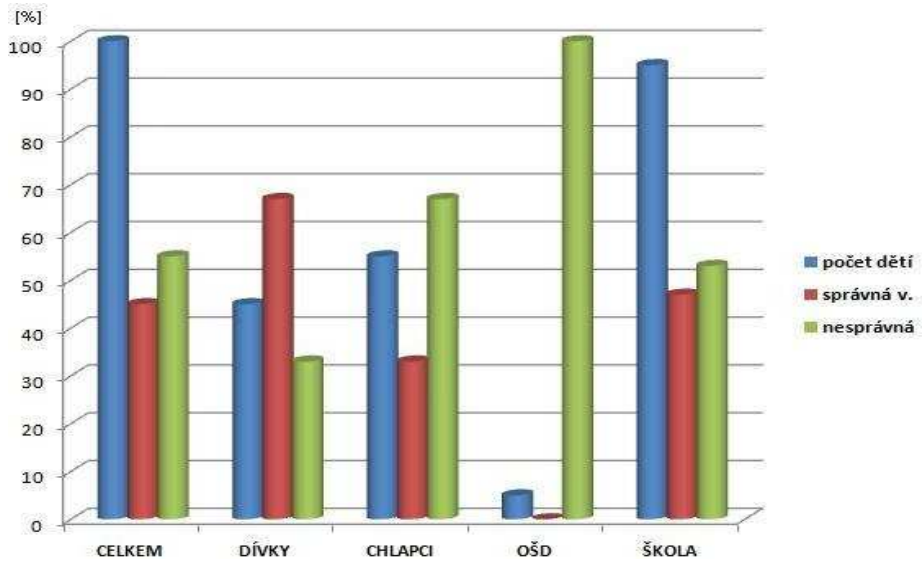

Nesprávnou výslovnost má 55% dětí, 33% děvčat, 67% chlapců. Do ZŠ jde 53% dětí s nesprávnou výslovností zpravidla Ř, dále R, CSZ a často i s nesprávnou diferenciací sykavek. 2 děti mají mnohočetnou patlavost.

Konkretizace nesprávné výslovnosti jednotlivých dětí

	Ř	R	CSZ	ČŠŽ	JINÉ	DIF. SYK.	OŠD
Lucie	/	/	/	-	-	-	-
Matyas	/	/	/	/	L	/	-
Lenka	/	-	-	-	-	-	-
Eva	/	-	-	-	-	-	-
Jakub	/	-	-	-	-	/	-
Bruno	/	/	/	-	L	/	-
Jiří	/	/	/	/	-	/	-
František	/	-	-	-	-	-	-
Marek	-	-	-	-	-	/	-
Nikolas	/	-	/	-	-	/	-
Jaromír	/	/	/	-	-	-	-
Štěpán	-	-	-	-	-	/	-
Nikolas	/	-	/	-	-	/	/

4.5. 6 Období od školního roku 2004-5 do 2008-9

Záznam nesprávné výslovnosti a jejího vývoje u dětí

	CELKEM	%	DÍVKY	%	CHLAPCI	%	OŠD	%	ŠKOLA	%
2004-5	9	39	4	36	5	42	2	100	7	33
2005-6	17	52	6	40	11	61	5	100	12	43
2006-7	17	52	5	38	12	60	1	100	16	50
2007-8	15	52	4	33	11	65	4	100	11	44
2008-9	11	55	3	33	8	67	1	100	10	53

Graf nesprávné výslovnosti za celé pětileté období v procentech

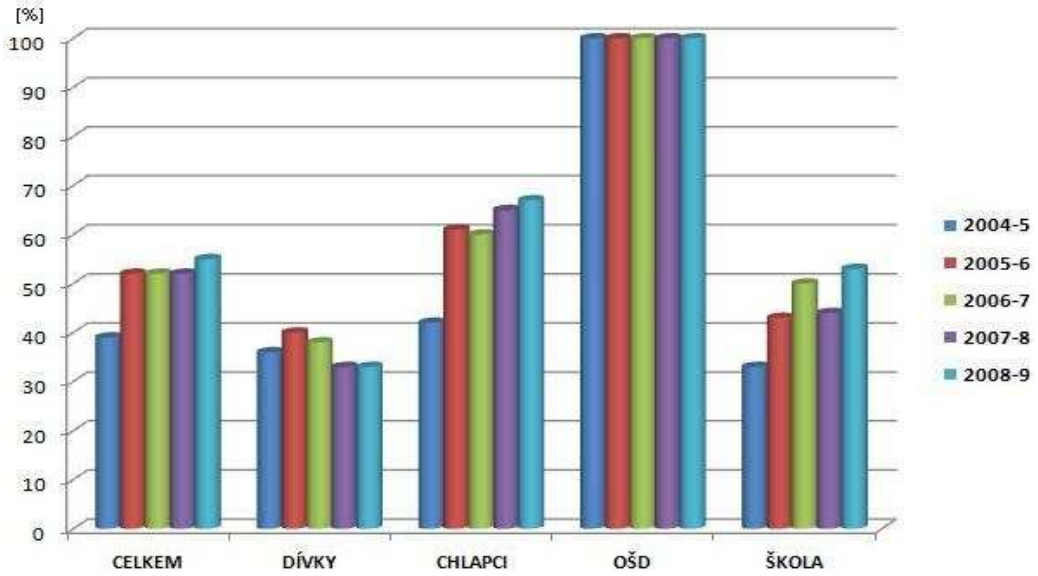

Legenda: Celkově se nesprávná výslovnost zhoršila z 39% na 55% . Zatímco u děvčat je patrné celkové mírné zlepšení z 36% na 33%, což je vzhledem k celkovým výsledkům překvapivé, u chlapců vidíme výrazné zhoršení ze 42% na 67%. Výrazné zhoršení z 33% až na 53% se projevilo i u dětí, které nastupují školní docházku. Zajímavé je také zjištění, že všechny děti, které měly z různých důvodů OŠD, měly zároveň více či méně nesprávnou výslovnost, tzn. 100% dětí.

Výzkumného šetření se zúčastnilo 138 dětí, z toho 69 dětí mělo nesprávnou výslovnost. Pouze **Ř** to bylo u 17 dětí, **R u** 2 dětí, **jejich kombinace** u 14 dětí. Jen hlásky **CSZ** nezvládalo 6 dětí, kombinaci **Ř, CSZ** 5dětí, **R,Ř**, **CSZ** také 5 dětí. Pouze kombinaci hlásek **R,Ř, CSZ, ČŠŽ** nesprávně vyslovovaly 3 děti, ještě **více hlásek** 11 dětí. Přesný rozpis nesprávné výslovnosti v období 2004-9 je podrobně uveden v následující tabulce.

Souhrnný přehled nesprávné výslovnosti za celé období

	POČET DĚTÍ	NESPR. VÝSL.	Ř	R	RŘ	CSZ	Ř, CSZ	RŘ, CSZ	RŘ, CSZ, ČŠŽ	VÍCE	CSZ, DIF. SYK.	DIF. SYK.	K
2004-5	23	9	-	-	3	1	-	2	2	1	-	-	-
2005-6	33	17	4	1	4	3	1	1	-	2	1	-	-
2006-7	33	17	6	1	3	1	2	-	-	3	1	-	-
2007-8	29	15	4	-	4	1	-	-	-	4	1	-	1
2008-9	20	11	3	-	-	-	2	2	1	1	-	2	-
2004-9	138	69	17	2	14	6	5	5	3	11	3	2	1

4.5.7 Výsledek výzkumného šetření

Zmapováním úrovně výslovnosti dětí nejstarší věkové skupiny v 1. mateřské škole v Protivíně byly zjištěny nové skutečnosti. Výslovnost těchto dětí i přes stávající logopedickou prevenci v mateřské škole není na dobré úrovni. Stále více dětí odchází do školy s nesprávnou výslovností. Z 33% ve školním roce 2004-5 se stav zhoršil na 53% v roce 2008-9. Nejčastěji se vyskytuje chybná výslovnost hlásek **Ř, R** a **jejich kombinací.** To ještě není považováno za výslovnost vadnou, neschopnost vyslovit tyto hlásky je tolerována do 7 let věku dítěte, přesto však může dítěti působit ve škole problémy.

Očekávané předpoklady:

1. Úroveň výslovnosti dětí nejstarší věkové skupiny v 1. mateřské škole v Protivíně má zhoršující tendenci.

Tento předpoklad se potvrdil. Úroveň nesprávné výslovnosti se u dětí nejstarší věkové skupiny zhoršila. Z 39% ve školním roce 2004-5 stoupla na 55% ve školním roce 2008-9.

2. Chlapci mají horší výslovnost než děvčata.

Také tento předpoklad se potvrdil. V každém ze sledovaných let bylo vyšší procento chlapců s nesprávnou výslovností než děvčat. Tento počet v průběhu pěti let vzrostl ze 42% na 67%. Naproti tomu u děvčat došlo k překvapivému zlepšení z 36% na 33%.

Z výsledků výzkumného šetření vyplývá, že je potřeba vzniklou situaci řešit. Nutná bude dokonalejší osvěta mezi rodiči dětí, zintenzivnění a sjednocení logopedické prevence v mateřské škole. Z tohoto důvodu jsem vypracovala program prevence nesprávné výslovnosti pro mateřskou školu s náměty k jeho využití, který budou mít k dispozici všechny učitelky v naší mateřské škole jako metodický materiál.

5 Program prevence nesprávné výslovnosti pro MŠ

V rámci prevence nesprávné výslovnosti v mateřské škole je potřebné co nejčastěji provádět s dětmi tzv. přípravná cvičení. Jedná se o dechová cvičení, rozvoj jemné motoriky a motoriky mluvidel, artikulační cvičení, rozvoj fonematického sluchu a rozvoj grafomotoriky. Cvičení mají být motivovaná, prováděná hravou formou za aktivní účasti učitelky. Pokud je to možné, je vhodné je spojovat s pohybem. Učitelka musí dbát na to, aby děti nepřetěžovala a od cvičení je neodradila.

5.1 Dechová cvičení

Při provádění dechových cvičení je třeba dodržovat některé zásady. Důležité je bezprašné prostředí, dobře vyvětraná místnost a vhodné pomůcky. Děti mají mít čistý nos, vedeme je ke správnému držení těla.

Nácvik dýchání nosem

„Bublifuk“ – foukání brčkem do mýdlové vody

„Kloktání“ – neumožňuje dýchání ústy

„Vyplachování úst“ – převalování vody v zavřených ústech

„Balonek“ – nafukování, přidržovat ústy, aby vzduch neunikal

„Pískání na píšťalku“ – nadechovat pouze nosem

„Foukání do zrcátka“ – nosem

Nácvik bráničního dýchání

Co nejvíce se nadechnout nosem „do břicha“, kontrolovat položením ruky na břicho, zadržet dech, vyfouknout.

„Nafukujeme balón“ – dlouhý výdech

„Oddechujeme ve spánku“ – v leže na zádech, výdech ffffffffffffff

„Potápěči“ – hluboký nádech, zadržet dech, vydechnout

Prodlužování výdechové fáze

„Stolní fotbal“ – usměrnit výdechový proud vzduchu

„Voníme ke kytičce“ – á to voní

„Foukání do peříčka“ – snaha udržet peříčko ve vzduchu

„Vítr, vánek“ – zesilování, zeslabování výdechu fíííííííííííí

„Foukáme do odkvetlé pampelišky“ – fůůůůůůů – co nejdéle

„Mráz“ – dlouze dýcháme na ruce chchchchch, hhhhhhh

„To zebe“ – na jedno nadechnutí řekneme: „To to zebe, je to mráz, pálí nás.“

5.2 Rozvoj jemné motoriky

Úroveň jemné motoriky souvisí s úrovní motoriky mluvidel. Dobře rozvinutá jemná motorika je velmi důležitá pro schopnost dítěte správně vyslovovat.

Manipulace

Je možné využít mozaiky, drobné skládanky, puzzle, kostičky, obrázky, pexesa, domina, sbírání rozsypaných drobných předmětů (korálky, knoflíky, víčka od lahví, magnetky),drobných přírodnin (zrnka kukuřice, žaludy, kaménky, mušle, semena dýní, pecky…).

„Korále“ - navlékání korálků, jeřabin, jablkových kostiček, hrozinek…

„Sníh“ – trhání kousků papíru – štipka z ukazováku a palce

„Obrázek“ – vytrhávání z papíru – štipkou

„Robot“ – sbírání drobných předmětů – špetkou z ukazováku, prostředníku a palce

„Pekař peče housky,uštipuje kousky“ – uštipování špetkou z válečku modelíny, těsta

„Kuličky“ – trhání a mačkání papíru

„Třešně“ – uštipování špetkou a koulení kuliček z modelíny

„Ptáčci zobají“ – sbírání štipkou např. zrníček kukuřice

„Vyšíváme“ – šňůrkou, tkaničkou apod. na perforované podložce

„Kolíčkovaná“ – sbírání drobného materiálu (papírové kuličky, šátky, provázky) pomocí kolíčků na prádlo

Hry s prsty

„To je táta“ – postupné ukazování prstů

„Štědrý medvěd“ – spojování palce s jednotlivými prsty

„Típ, típ, típ“ – spojování štipky pravé a levé ruky do řetízku

„Hrajeme na piáno“ – střídavé poklepávání prsty na desku stolu

„Vařila myška kašičku“ – střídavě oběma rukama

„Paleček“ – postupné spojování prstů s palcem

„Kluci kočičí“ – natahování a skrčování prstů

Texty říkadel a doprovodný pohyb jsou uvedeny v příloze II.

5.3 Rozvoj motoriky mluvidel

Obratnost mluvidel je důležitým předpokladem pro správnou výslovnost hlásek a srozumitelný projev. Děti v předškolním věku provádějí cvičení motoriky mluvidel hravou formou. Tato cvičení, pokud jsou správně a pravidelně prováděna, jsou nejlepší prevencí nesprávné výslovnosti.

5.3.1 Motorika rtů – procvičování kruhového retního svalu

„kapřík“-- našpulení rtů, střídavé povolování (zvětšování) a stahování (zmenšování) ústního otvoru

„ptáček“-- rty jsou do kroužku, lehce se dotýkají a odtahují

„kačenka“ -- vtáhnutí tváří do dutiny ústní, pohyby rtů od sebe a k sobě

„hasiči“ -- ó - í, ó - í

„sanitka“ – ú - á, ú - á

„policie“ – é - ú, é - ú

„divíme se“ -- ó, ó, ó, ó, jů, jů, jů, jů, jé, jé, jé, jé

„to bolí“ -- au, au, au, au

„to hřeje“ -- á, á, á, á

„pusinka“ -- našpulení rtů, s mlasknutím povolit

„komínek“ -- našpulení rtů, vysunout dopředu

„píšťalka“ -- našpulení rtů, pískání

„foukání“ -- výdech s našpulenými rty

„balónek“ – tváře nafouknuté, rty sevřené, píchnutím prstů vyfouknout

„koník frká“ – vibrace rtů při vydechnutí

„motorka“ – totéž s jazykem mezi rty

„usmívání“ – široké roztažení rtů, ukázat zuby

„mlaskání“ – pevné sevření a odtažení rtů

„klaun“ – široký úsměv, ukázat zuby, střídat se špulením rtů

„zralé a scvrklé jablíčko“ – nafoukneme tváře, pak je splaskneme a vtáhneme rty dovnitř

„šašek dělá šaškárny“ – různé komické grimasy se provádějí před zrcadlem

„čumáček“ – našpulenými rty pohybovat všemi směry

„ťukáme na dveře“ – našpulit rty, ťuk, ťuk, ťuk

„ptáček v hnízdě“ – našpulit rty, píp, píp, píp

„pošli pusu“ – špulit rty

„nespokojený koník“ – frkat na rty

„traktor“ – drnčení přes rty bbbbbb

„králíček“ – zvedat jen horní ret

„kapřík“ – sevřít zuby k sobě a špulit kulatou pusu jako ryba

„šašek“ – sevřít zuby k sobě a rty střídat do úsměvu a do našpulení

„hvízdálek“ – špulit rty a hvízdat

„vaříme kávu“ – foukat přes brčko do vody

„bublina“ – foukat bublifuk

Cvičení na zvětšení čelistního úhlu

„zívání“ – co nejvíce otevřít ústa

„koušeme jablko“ – stejný postup

„oslík“ – í - á, í – á

„to je teplé“ – á, á, á, á – dyšně s otevřenými ústy

„hroch“ – ústa široce otevřená

„chrápání“ – ústa široce otevřená

5.3.2 Motorika jazyka

U těchto cviků je důležité fixovat čelist, aby se nepohybovala. Je také potřebné zkontrolovat podjazykovou uzdičku.

Cviky uvnitř dutiny ústní - zvedání jazyka

„mlsoun“ – mlaskání hrotem jazyka za horními řezáky

„koník“ – mlaskání jazykem o tvrdé patro

„šimrání“ – hrotem jazyka na horní alveole

„ťukání“ – hrotem jazyka na horní alveolu

„připíchnout jazyk“ – hrot jazyka na horní alveolu

„rolujeme koberec“ – ohnutí špičky jazyka na tvrdém patře, prudkým výdechem rozvinout jazyk, spojit s hláskou t, td

„bílíme strop“ – pohyby jazykem zezadu dopředu a zpět po tvrdém patře

„placka“ – přisát jazyk celou plochou na horní patro, snaha o dotyk se všemi zuby

„jazyk cvičí“ – pohyb jazyka od dolní alveoly k horní a zpět, zvětšovat čelistní úhel

„hlazení patra“ – hrot jazyka jede po horním patře zezadu dopředu, zastaví se o zuby, nevypláznout

„hlazení zubů“ – hrot jazyka na horní alveolu, sjet po zubech, nevypláznout

„mlsání“ – hrotem jazyka olizovat med, nutelu apod. na horní alveole

Další cviky uvnitř dutiny ústní

„opička“ – jazyk vysunout střídavě před dolní a horní řezáky, ústa zavřená

„šimrání“ – hrotem jazyka na dolní alveole

„ťukání“ – hrotem jazyka na dolní alveolu

„přilepit jazyk“ – hrotem jazyka na dolní alveolu

„placka“ – jazyk leží dole v dutině ústní, snaha o dotyk se všemi zuby

„bílíme sklep“ – pohyb jazyka dole v dutině ústní

„čistíme zuby“ – přejíždíme jazykem po vnitřní a vnější straně dolních řezáků tam a zpět, totéž nahoře

„počítáme zuby“ – pomalu přejíždíme po hraně dolních řezáků z jedné strany na druhou, totéž nahoru

„rolička“ – zvednutí okraje jazyka nahoru

„cvakání zubů“ – hrot jazyka přitisknout na dolní alveolu, otvírat a zavírat ústa

„přetlačování“ – prst do pusy a špičkou jazyka ho zkusit vytlačit ven, jazyk ohnout do oblouku, hřbet připlácnout na patro

„mlaskání“ – jazyk mlaská o palce, které jsou zahnuté mezi zuby

„vagónek na kolejích“ – jazykem couváme do krku a zpět, hrot je dole

Cviky jazyka vně dutiny ústní

„žába“ – vypláznout jazyk co nejdál z úst a zpět

„čertík“ – rychlé vysouvání a zasouvání jazyka, při návratu hrot cvrnká o horní ret

„auto jede po silnici“ –olíznout spodní ret tam a zpět, totéž nahoře

„kočička se olizuje“ – olizování rtů kruhovitě oběma směry

„ukazujeme jazykem“ – hrot dosahuje na bradu, tváře, nos, co nejdál

„kočička pije mléko“ – rychle vyplazovat jazyk a cestou zpět se dotýkat hrotem horního rtu

„lízáme lízátko“ – jazyk se při lízání vysunuje před ústa

„lízáme dobrotu“ – med, krém, čokoládu z talíře

„jazyk cvičí“ – pohyby jazykem nahoru a dolů

„kyvadlo“ – pohyby jazyka z levého do pravého koutku a zpět

„houpačka“ – jazyk vypláznutý, špička se ohýbá nahoru a dolů

„ještěrka“ – vysunutý jazyk rychle kmitá do stran

„uličník“ – masáž jazyka, vysouvání jazyka mezi lehce sevřenými zuby

Cvičení napětí jazyka

„špička, placka“ – zašpičatit jazyk, napnout, držet, povolit, nechat klesnout

„točit“ – jazyk se vysune, drží čočku (pozor na vdechnutí)

„silák jazyk“ – malý kousíček čokolády zvednout na hrot jazyka, přitisknout na horní alveolu a držet, dokud se nerozpustí

„pink, ponk“ – jazyk tlačí silou střídavě do levé a pravé tváře a vytváří bouličky

5.3.3 Cvičení měkkého patra

„masáž“ – masírovat prstem

„kloktání“ – procvičování patrohltanového uzávěru

„chrápání“ – chvění měkkého patra

„masáž jazykem“ – dosahování hrotem na měkké patro

Obrázkové pexeso na rozvoj motoriky mluvidel je zobrazeno v příloze III.

5.4 Artikulační cvičení

Artikulačními cvičeními rozumíme průpravu pro správné vyslovování hlásek. Důležité je pečlivé vyslovování, tedy správná artikulace.Je ale potřeba, aby učitelka postupovala opatrně. Mohlo by totiž dojít k zafixování již rozvinuté vadné výslovnosti. Pokud to nebrání artikulaci, je dobré spojit cvičení s pohybem. Děti napodobují zvuky, které znají ze svého okolí.

„Na zvířátka“ – napodobování hlasů zvířat, vhodné spojit s pohybem (haf, kvá, mé…)

„Na vláčky“ – vlak jede do kopce š š š š, po rovině š š š š, z kopce šššššššš, lokomotiva houká hů, vypouští páru sssssss

„Na hudební nástroje“ – buben – bum bum, housle – tydli tydli, dřívka – ťuky ťuky, činely – břink břink, triangl – cink cink, …

„Traktory“ – jedou pomalu d d d d, rychle d d d d

„Pracujeme“ – bum bum, bác bác, klep klep, buch buch, ťuk ťuk

„Louka“ – cvrček – ccccc, včela – zzzzz, čmelák – žžžžž, komár – žžžžž – vysoko

„Ptáčci“ – tdý tdý tdý, tdá tdá tdá, tdé tdé tdé, tdó tdó tdó

„Auta“ – startujeme auto – ddddn ddddn, tůrujeme auto d dn d dn

5.5 Rozvoj fonematického sluchu

Díky fonematickému sluchu dítě dokáže rozpoznávat jednotlivé hlásky.Pokud jej nemá dobře rozvinutý, podobné hlásky mu splývají a nemůže je ani správně vyslovit. Proto rozvoj fonematického sluchu zaujímá významné místo v prevenci nesprávné výslovnosti. V mateřské škole jej procvičujeme zejména pomocí různých sluchových cvičení a her rytmizací, rýmováním, poznáváním slabik a hlásek na začátku nebo konci slova. Podporou jsou i básničky a písničky ve spojení s hrou na tělo, napodobování zvuků.

Identifikace zvuků

„Hádej. Co to je?“ – běžné zvuky z okolí – motor auta, tikání a zvonění budíku, chrastění zápalek, cinkání skleniček, klepání na dveře, šustění sáčku, vrzání dveří, lámání klacíku, šplíchání vody, zatahování žaluzií apod.

„Hádej. Kdo to je?“ – hlasy zvířat – běžná domácí a volně žijící, eventuelně exotická zvířata – pes, kočka, slepice, žába, kukačka, lev, slon, atd.

„Co to hraje?“ – hudební nástroje – klavír, kytara, flétna, buben, triangl, činely, ozvučná dřívka, zvonkohra apod.

„Kde je?“ – děti určují místo a směr zvuku

„Poznej písničku“ – děti poznávají písničku podle melodie zahrané na klavír

„Hádej, kdo mluví.“ – poznávání dětí podle hlasu

„Slyšíš **č**?“ – pes, čáp, pecka – děti odpovídají, jestli hlásku slyší

„Co slyšíš na začátku?“ – poznávání hlásky na začátku slova

„Co slyšíš na konci?“ – poznávání hlásky na konci

Rytmizování slov a říkadel

„Dělej to po mně“ – rytmizace slov po vzoru učitelky, kamaráda

„Vymysli slovo“ – na jedno tlesknutí (pes), na dvě tlesknutí (bota) apod.

„Paci, paci, pacičky“, Ťuky, ťuky na okénko vytleskávání rytmických říkadel

Hry pro rozvoj fonematického sluchu

„Na robota“ **–** učitelka je robot, slabikuje (Dob – rý den …), děti překládají do řeči lidské.

„Najdi zvoneček“ – dítě se zavázanýma očima hledá zvoneček podle sluchu.

„Pejsku, kde jsi?“ – děti sedí v kruhu, podávají si plyšovou hračku, jedno dítě s bubínkem stojí opodál, na ostatní nevidí,pak udeří na bubínek, podávání se zastaví. Dítě se ptá: „Pejsku, kde jsi?“ a hádá kdo zaštěkal.

„Hádej, kdo jsem.“ – děti se tak ptají kamaráda, který má zakryté oči a poznává je jen po hlase.

„Na jména“ – děti, ptáček letí, ptá se našich dětí: „Děti, kdo tu je, kdo se na Š…jmenuje?“ – děti odpovídají.

„Tetička“ – přijela tetička z Číny, přivezla škopíček špíny a na něm plavalo písmenko Č. Děti vymýšlejí slova na danou hlásku.

„Na Pepíka“ – jde Pepík smutně ze školy, dostal dnes těžké úkoly. Kdopak mu děti radu dá, co všechno na K…začíná? Děti hledají slova od K…

„Na vláček“ – jede vláček, kolejáček, co nám veze, kdo to ví? Veze nám TA…na začátku. Kdo to slovo dopoví? Děti vymýšlejí slova s danou slabikou na začátku.

„Na řetěz“ – děti sedí v kruhu, posílají si míček a tvoří slova na poslední slabiku slova předchozího (la-no, no-ha…). Děti si také mohou míč kutálet a vybrat si pokračovatele.

5.6 Rozvoj grafomotoriky

Správně rozvinutá grafomotorika je důležitým předpokladem pro nácvik psaní. Souvisí také s úrovní jemné motoriky, motoriky mluvidel, je tedy důležitým faktorem při prevenci nesprávné výslovnosti. Je vhodné začít uvolňovacími pohyby, které vycházejí z ramene, lokte, zápěstí, nakonec pohyby prstem. Je možné kreslit prstem do písku, krupice, klacíkem do sněhu, křídou, mokrou houbou na tabuli (velká svislá plocha je velmi vhodná), štětcem, silným fixem, na velký papír. Pro nácvik správného držení tužky je vhodné používat trojhranné měkké tužky a pastelky, které děti snáze uchopí mezi palec, ukazovák a prostředník – špetkou.

Grafomotorická cvičení s doprovodným textem jsou obsahem přílohy IV

5.7 Náměty

Pokud má být logopedická prevence nesprávné výslovnosti u předškolních dětí úspěšná, je třeba, aby cvičení děti bavila. Volíme proto hravou formu, vhodně děti motivujeme, nevyhýbáme se ani spojení cvičení s pohybem. Je vhodné využít příběh, pohádku, zúročit zkušenosti dětí z jejich her, prožitků, pozorování, poslechu, dramatizace. Důležitá je také aktivní účast a správný řečový vzor učitelky. Pro inspiraci uvádím několik námětů, s kterými je možné pracovat a libovolně je obměňovat.

„Na procházce“

Jdeme na procházku např. s písničkou „Jdeme spolu na procházku“, usmíváme se na sluníčko (široký úsměv), cestou si vesele pohvizdujeme (našpulit rty), střídáme. Sluníčko je veliké a kulaté, kreslíme jej nejdříve pravou rukou, pak levou, pak oběma (pohyb vychází z ramenního kloubu), potom menší sluníčko (pohyb vychází z lokte), nakonec malé (pohyb vychází ze zápěstí, ze tří prstů špetka). Na louce kvetou kytičky, utrhneme sedmikrásku (štipkou ze dvou prstů) a přivoníme (nosem nádech, výdech ústy ááááá), utrhneme pampelišku, zvonek…. Na stromě kuká kukačka (našpulit - kuku kuku, usmát se, kuku kuku…). V trávě cvrká cvrček ttttttttttt (rty do úsměvu) a rostou tam jahůdky, nasbíráme je do misky (špetkou sbíráme červené korálky). Začíná pršet – kap…kap…kap…kap, přidává – kap kap kap kap (pečlivá artikulace), utíkáme, utíkáme pod střechu. Sedneme si a schováme oči, hádáme, odkud kuká kukačka (poznávání směru zvuku). Stále prší, zazpíváme písničku „Prší, prší“ (pohyby prstů a paží shora dolů), pak běžíme zpět do školky.

„Na vláček“

Motivace písničkou např. „Jede, jede vláček“. Jedeme vlakem (děti se chytí za ramena a udělají několik vláčků) pomalu td…td…td, zrychluje td,td,td,td, rychle tdtdtdtdtdtdtdtd (střídáme), z kopce, po rovině, do kopce. Lokomotiva vlak táhne do kopce š…š…š…š, po rovině š,š,š,š, z kopce šššššššššššš (našpulené rty). Před tunelem zahouká hůůů hůůů, zastaví a vypustí páru sssssssssss (rty do úsměvu, nádech nosem, několikrát zopakujeme). Jedeme dál, pomalu se rozjíždíme td…td…td, zrychlujeme… Zkusíme, jak mašinka kouří – pravou rukou uvolněné kličky, levou, oběma (pohyb z ramene), menší (z lokte), malé (ze zápěstí, špetka ze tří prstů). Nakreslíme mašince kouř (grafomotorické cvičení na velký formát papíru, měkká tužka, držení špetkou).

„ Výlet do lesa“

Je krásně, vydáme se na výlet a zazpíváme si písničku, např. „V lese je krásně“. V lese to krásně voní. Zhluboka se nadechneme nosem, zadržíme dech, vydechneme áá, opakujeme (široce otevřená ústa, dbáme na správné držení těla). Najdeme tu ptačí peříčka, vezmeme peříčko do zobáčku (držíme jej štipkou), přendáváme z jedné ruky do druhé, střídáme i prsty (palec - ukazovák, palec – prostředník…). Peříčko položíme na dlaň, ruku zvedneme, peříčko vyfoukneme vzhůru a snažíme se je foukáním udržet co nejdéle ve vzduchu. „Leť peříčko.“ Zahrajeme si na ptáčky píp, píp, píp, típ, típ, típ, (ústa do úsměvu) spojíme s pohybem – ptáček letí, „Poslouchej ptáčku“ (učitelka říká

různá slova spojená s lesem, na jedno z nich se děti zastaví, když zazní znovu, opět letí). „Která zvířátka žijí v lese?“ – zatleskáme si je (vytleskávání názvů zvířat podle 1dítěte – střídání, event . učitelky), hra s prsty „Štědrý medvěd“. Uvidíme ještěrku, zkusíme to jako ona (vysunujeme jazyk ven z úst a zpět, pohyb zrychlujeme). Potkáme hada (vysunutým jazykem pohybujeme ze strany na stranu, střídavě pomalu a rychle). Zahrajeme si na hada sssss (spojíme se, říkadlo Had leze z díry střídáme s širokým úsměvem sssss).

„Na zahradě“

Jdeme na zahradu, zpíváme si „V zahradě na hrušce“ n. „Šel zahradník“. Z papíru umačkáme koule – jablíčka. Čichneme si, jablíčka krásně voní ááááááá (nádech nosem, zadržet dech, výdech ústy). S jablíčky si hrajeme – kutálíme, mačkáme bříšky prstů, podáváme okolo těla, z jedné ruky do druhé, vyhazujeme a snažíme se chytit, pohyb doprovázíme zvuky kutululů, hop, hop… (dbáme na správnou artikulaci). Ochutnáme jablíčko (co nejvíc otevřít ústa), je dobré (olizujeme rty), mňam, mňam. Ještě si kousneme, sousto přendáváme z jedné strany úst na druhou (tlačíme jazykem do tváře střídavě na jedné, pak druhé straně). Jablíčka hodíme do koše. Jdeme dál, počáteční písničku zpíváme na slabiku la la la. V trávě leze hlemýžď, vylézá z ulity, schovává se (vysouváme jazyk z úst a zpět). „Pozor, letí včelka nebo čmelák?“ (děti rozlišují zzzzzz x žžžžžž), napodobíme je zzzz (široký úsměv) x žžžž (našpulit ústa). V trávě běhá myška. „Kudy běhá?“ Ukazujeme si to – pohyby všemi směry (celou paží, druhou, oběma, totéž předloktím, zápěstím, ukazovákem). Nakreslíme si to – grafomotorické cvičení – libovolná klikatá čára – uvolněný pohyb.

„O třech prasátkách“

„V řadě za sebou tři čuníci jdou…uí, uí, uí, uí, uí…(správná artikulace – rty našpulit, usmát se), zpíváme na slabiky la, le, li, lo, lu. Prasátka si staví domečky, první ze slámy, druhé z cihel, třetí z klacků. Než to udělají, zatleskáme si: slá-ma, klac-ky, cih-ly, ko-mín, les, pra-sát-ko, do-me-ček…Sněží (pohyby prstů a paží ze vzpažení směrem dolů). Je zima, dýcháme si na ruce chá chá (nádech nosem, výdech ústy). Prasátka se nastěhovala do svých domečků. Z lesa vyšel vlk, ucítil prasátka a začal se olizovat. Zafoukal do domečku ze slámy fůůůů (nádech nosem, výdech ústy), sláma se rozletěla na všechny strany, prasátko uteklo - běžíme. Pak vlk zafoukal do domečku

z klacků fůůůůů, vrazil do něj - bum. Z domečku zbyla jen hromada klacků, prasátka utekla – běžíme. Vlk zafoukal do domečku z cihel fůůůů, vrazil do něj bum. Au, au, au, jau, jau, jau (správně artikulovat). Prasátka byla schovaná uvnitř, z komína se kouřilo – uděláme kouř (smyčky celou paží, druhou, oběma, pak předloktím, zápěstím, ukazováčkem). Nakonec vlezl vlk do domečku komínem, spadl do kotle s horkou vodou a fňukal – au, au, au, jau, jau, jau. Odplazil se a víckrát se nevrátil. Od té doby bydlela prasátka v domečku z cihel a z komína se kouřilo – grafomotorické cvičení – kouř.

Závěr

Cílem bakalářské práce **Prevence nesprávné výslovnosti v mateřské škole** bylo zmapovat faktory , které ovlivňují výslovnost předškolních dětí, zjistit tendence ve stavu výslovnosti v měřítku jedné třídy mateřské školy a zpracovat metodická doporučení k prevenci nesprávné výslovnosti. Ke splnění těchto cílů jsem směřovala v teoretické a zvláště v praktické části práce.

Teoretická část práce obsahuje popis vývoje řeči dítěte se zřetelem na výslovnost. Zabývá se charakteristikou, příznaky a příčinami nejběžnějších narušení foneticko-fonologické roviny, se kterými se můžeme setkat i v běžné mateřské škole. Jde o opožděný vývoj řeči, dále zejména o vývojovou dyslalii a dysfázii, symptomatické poruchy řeči. Jsou tu objasněny stupně, metody a zásady logopedické prevence.

Praktická část práce je empirická, využila jsem zde poznatky a zkušenosti z dlouholeté praxe učitelky mateřské školy a logopedické asistentky. V její první části je uvedeno výzkumné šetření, které je založené na dlouhodobém pozorování dětí nejstarší věkové skupiny. Je zde při využití tabulek a grafů zaznamenán stav a vývoj výslovnosti těchto dětí v průběhu posledních pěti let. Z výsledků výzkumného šetření vyplynula skutečnost, že úroveň výslovnosti dětí nejstarší věkové skupiny v 1. mateřské škole v Protivíně má zhoršující tendenci, je proto důležité věnovat se logopedické prevenci intenzivněji a cíleně. To mě vedlo k sestavení programu prevence nesprávné výslovnosti pro mateřskou školu. Jsou zde rozpracovaná dechová a artikulační cvičení, rozvoj jemné motoriky a motoriky mluvidel, cvičení fonematického sluchu a grafomotorická cvičení. Je tu také uvedeno několik námětů na využití motivace při provádění cvičení. Budeme hledat i nové prostředky pro osvětu směrem k rodičům.

Cíle bakalářské práce byly splněny. Věřím, že program prevence nesprávné výslovnosti bude využitý jako metodický materiál během výchovně vzdělávací činnosti v mateřské škole.

Seznam literatury

BERANOVÁ, Z.: *Učíme se správně mluvit.* Praha: Grada Publishing, 2002, ISBN 80-247-0257-6

BUZKOVÁ, D.: *Logopedická prevence.* České Budějovice: Pedagogické centrum v Č.B., 1998, ISBN 80-7019-001-9

DOLEJŠÍ, P.: *Jak se naučit správně vyslovovat.* Humpolec: Pavel Dolejší - nakladatelství a vydavatelství, 2001, ISBN 80-86480-05-4

DVOŘÁK, J.: *Logopedický slovník.* Žďár nad Sázavou: Logopedické centrum, 2001, ISBN 80-902536-2-8

DVOŘÁK, J.: *Slovní patlavost*. Žďár nad Sázavou: Logopedické centrum, 1999, ISBN 80-902536-0-1

DVOŘÁK, J.: *Nácvik R a Ř.* Žďár nad Sázavou: Logopedické centrum, 2000, ISBN 80-902536-1 X

FANTUROVÁ, H.: *Prevence řečových poruch v MŠ.* Praha: Pedagogické centrum, 1994

FRAIOVÁ, J., DVOŘÁČKOVÁ, I., POHANKOVÁ, V.: *Učíme se mluvit.* Žďár nad Sázavou: Informační a metodické centrum, 1994

KÁBELE, F., PÁVKOVÁ, B.: *Obrázková škola řeči.* Praha: SPN, 1988

KREJČÍŘOVÁ, D.: *Poruchy řeči u dětí*, in ŘÍČAN, P., KREJČÍŘOVÁ, D. a kol. *Dětská klinická psychologie.* Praha: Grada Publishing, 1997, ISBN 80-247-1049-8

KUTÁLKOVÁ, D.: *Logopedická prevence*. Praha: Portál, 1996, ISBN 80-7178-115-0

KUTÁLKOVÁ, D. *Opožděný vývoj řeči. Dysfázie*. Praha: Septima, 2002, ISBN 80-7216-177-6

KUTÁLKOVÁ, D.: *Slovo za slovem*. Praha: KPK, 1992, ISBN 80-85267-34-9

LECHTA, V. a kol.: *Logopedické repetitorium.* Bratislava: SPN, 1990,ISBN 80-08-00447-9

LECHTA, V.: *Symptomatické poruchy řeči u dětí.* Praha: Portál, 2002, ISBN 80-7178-572-5

LECHTA, V. a kol.: *Terapie narušené komunikační schopnosti.* Praha: Portál, 2005, ISBN 80-7178-961-5

LOOSEOVÁ, A.C., PIEKERTOVÁ, N., DIENEROVÁ, G.: *Grafomotorika pro děti předškolního věku + pracovní listy.* Praha: Portál, 2001, ISBN 80-7178-540-7

PÁVKOVÁ, B.: *Obrázková škola řeči.* Praha: SPN, 1988

PEUTELSCHMIEDOVÁ, A.: *Logopedie v mateřských školách.* Informatorium č. 3, březen 2006, Praha: Portál, 2006, ISSN 1210-7506

ŘÍČAN, P. KREJČÍŘOVÁ, D.: *Dětská klinická psychologie.* Praha: Grada Publishing a. s., 2006, ISBN 80-247-1049-8

SOVÁK, M.: *Logopedie - metodika a didaktika.* Praha: SPN, 1987

SOVÁK, M.: *Logopedie předškolního věku.* Praha: SPN, 1984

ŠKODOVÁ.E.: *Mluví vaše dítě správně?* Praha: Fortuna, 2002

ŠKODOVÁ, E., JEDLIČKA, I. a kol.: *Klinická logopedie.* Praha: Portál, 2003, ISBN 80-7178-546-6

VANDASOVÁ, J., MIŠUTKOVÁ, R.: *Pro hbité jazýčky, pro bystré hlavičky.* Čáslav: STUDIO PRESS, 1998, ISBN 80-902316-1-6

VYŠTEJN, J.: *Vady výslovnosti.* Praha: SNP, 1986

Seznam příloh

Příloha I Tabulka přehledu výslovnosti

Příloha II Říkadla a doprovodný pohyb pro hry s prsty

Příloha III Obrázkové pexeso pro rozvoj motoriky mluvidel

Příloha IV Grafomotorická cvičení

Přílohy

Příloha I Tabulka přehledu výslovnosti

Tab. 16.4 Přehledné rozdělení českých souhlásek (Hála, 1962)

Podle způsobu tvoření		Podle místa tvoření														Podle sluchového dojmu
		retoretné		retozubné		dásňové přední		dásňové zadní		tvrdopatrové		měkkopatrové		hrtanové		
		N	Z	N	Z	N	Z	N	Z	N	Z	N	Z	N	Z	
závěrové	ústní	p	b			t	d			ť	ď	k	g			výbuchové
	nosní		m				n				ň					
polozávěrové						c										
úžinové	středové			f	v	s	z	š	ž		j	ch		h		třené
	bokové						l									
	kmitavé						ř									
podle tzv. hrdosti		tvrdé								měkké		tvrdé				
podle druhu artikulujícího orgánu		retné				jazyčné								hlasivkové		

N – souhláska neznělá, Z – souhláska znělá.

Příloha II Říkadla a doprovodný pohyb pro hry s prsty

Štědrý medvěd

Tenhle medvěd rozdává med.	Vztyčený palec
Dal lištičce sestřičce,	palec se spojí s ukazovákem
dal veverce do hrnce,	s prostředníkem
ježkovi dal medu soudek,	s prsteníkem
zajíčkovi dal na zoubek.	s malíčkem
Zvířátka se radují,	rychlé pohyby prsty
Medvědovi děkují.	Špetka palce postupně s ostat. prsty

Típ, típ

Típ,típ, típ, vrabec vrabce štíp.	Štipky vzájemně zaklesáváme, otáčíme
Poprali se na keříčku,	zobáčky ťukají proti sobě,
vytrhli si po peříčku.	štipkou trháme peříčka,
Típ, típ, típ, vrabec vrabce štíp.	jako první

Paleček

Můj Palečku chlapečku,	
Co jsi dneska dělal?	
S tímhle bratrem pracoval,	palec se dotkne ukazováku
s tímhle bratrem maloval,	prostředníku
s tímhle bratrem tancoval,	prsteníku
s tímhle bratrem maličkým,	malíku
zpívali jsme písničky.	

Kluci kočičí

Kdo a kdo a kdo to je?	Pohyby prsty, zatínání a natahování
Co tu kolem brousí?	
Kdo si nedá pokoje?	střídat ruce
Všude strká fousy?	
Či a či a čičičí jsou to kluci kočičí.	

Příloha III Obrázkové pexeso pro rozvoj motoriky mluvidel

Cviky uvnitř dutiny ústní

Cviky vně dutiny ústní

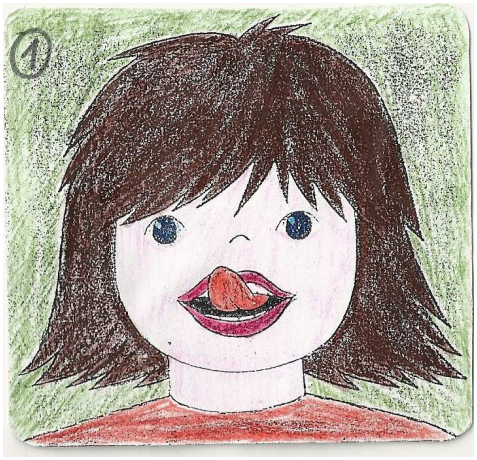

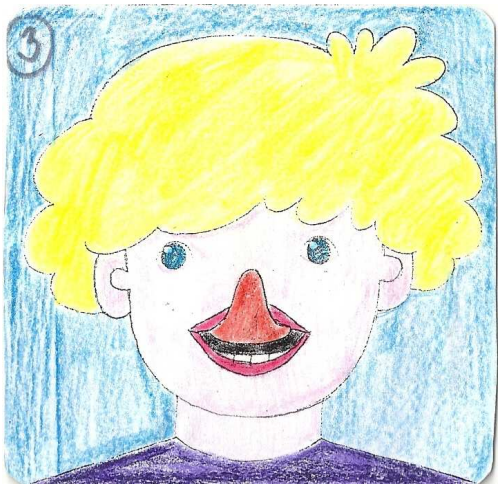

4

4

5

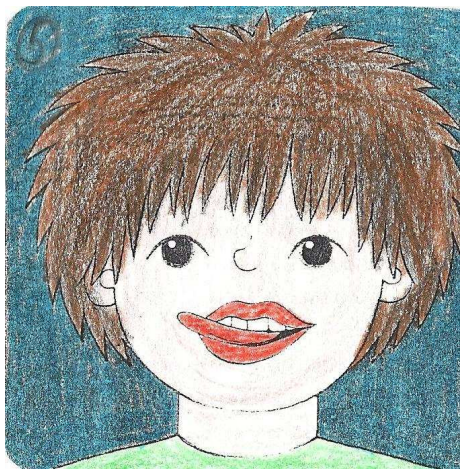
6

6

6

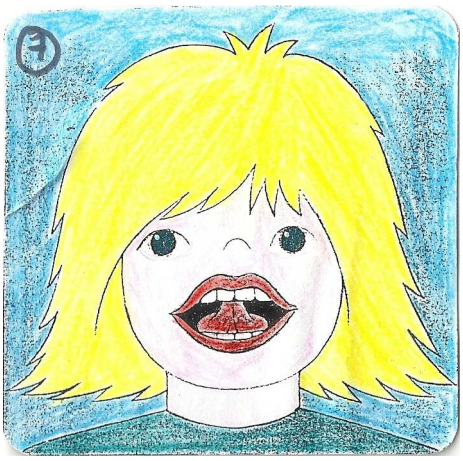
7

7

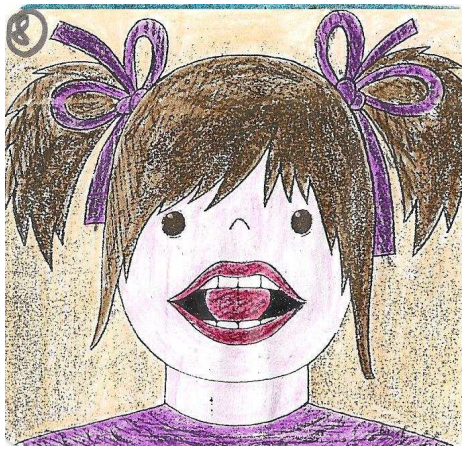
8

8

9

9

10

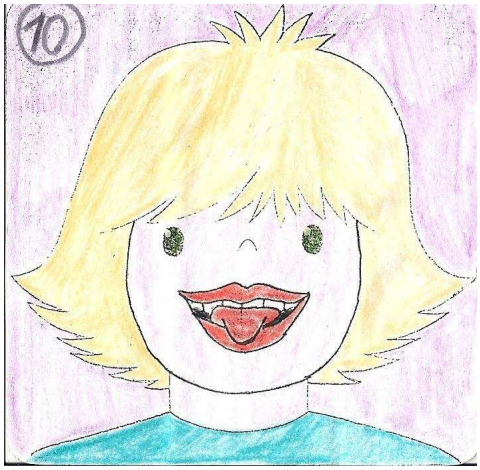
10

11

11

Příloha IV Grafomotorická cvičení

Náměty jsou převzaty z publikace: FRAIOVÁ, J., DVOŘÁČKOVÁ, I., POHANKOVÁ, V. Učíme se mluvit (s. 19-22)

Děti kreslí kutálené jablíčko

Jablíčko se kutálelo,
vůbec nic ho nebolelo.
Kutálí se, kutálí,
to jsme se mu nasmáli.

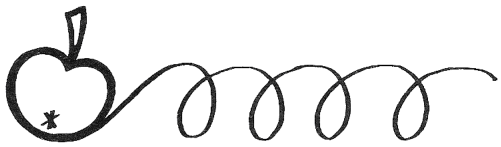

Děti dokreslují kouř

1. Z komínů se kouří,
slunce oči mhouří,
mhuř si oči, mhuř,
bylo by nám hůř.

2. Ať je teplo nebo zima,
nad továrnou komín dýmá.

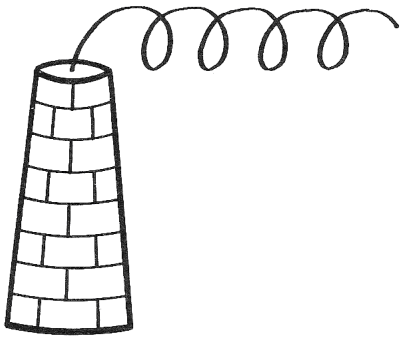

Děti dokreslují šňůru

1. Vinu, vinu drát,
nechce se mi dát.

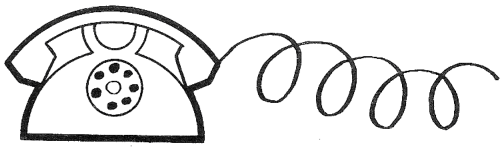

Děti dokreslují kouř

Jede, jede dlouhý vlak,
nad ním kouř je jako mrak.

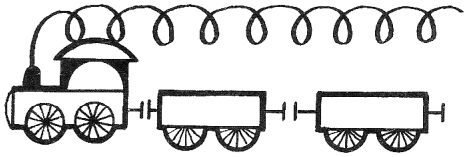

Děti dokreslují obloučky

1. Namaloval Vašek
střechu plnou tašek.
Kocour mu tleská,
že je střecha hezká.

2. Pomaloučku, polehoučku,
kreslím čáru do obloučku.

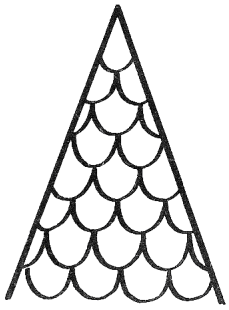

Děti dokreslují obloučky

1. Skákal pes přes oves,
   přes zelenou louku.

2. Hopsa z kopce do doliny,
   půjdem spolu na maliny.

3. Žába skáče po blátě,
   koupíme jí na gatě.

4. Kdo tu skákal hop a hop,
   sníh nám poví podle stop.

Děti zakreslují krouživý pohyb

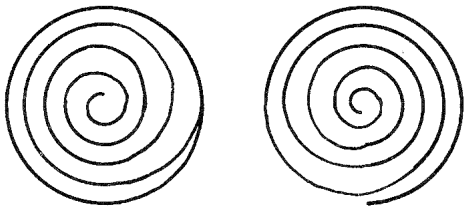

1. Hola, děti, hola,
   roztočíme kola.

2. Kolotoč se točí
   dokolečka, dokola,
   kdo má nohy, ať se skočí,
   než nás máma zavolá.

Děti kreslí motání

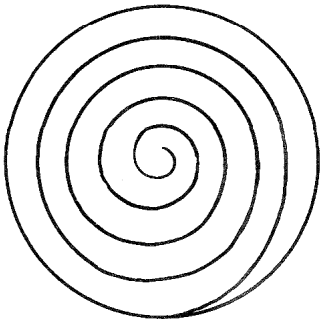

1. ABCD kočka přede,
   pes počítá,
   kolik nití do desíti.

2. Celý den si spolu hrály
   malá myš a kočička,
   motaly až zamotaly,
   zamotaly, rozmotaly
   každá půlku klubíčka.

3. Vločky, vločky, ach to láká
   postavit z vás sněhuláka.

Děti zakreslují kroužívý pohyb

1. Běží, běží myška okolo rybníčka.

2. Jede myška okolo rybníčka,
veze proutí, ocáskem si kroutí.

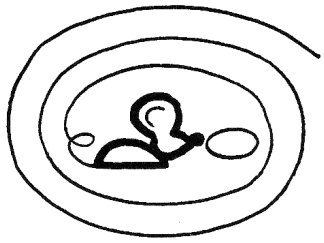

Děti dokreslují krouživým pohybem domeček

Šnečku, šnečku, vystrč růžky,
dám ti krejcar na tvarůžky.

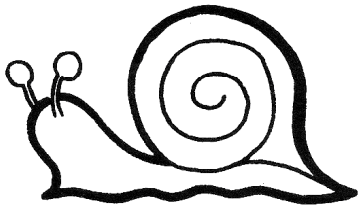

Děti zakreslují kroužívý pohyb

1. Vařila myšička kašičku,
na zeleném rendlíčku.

2. Melu, melu pšeničku,
do zlatého hrníčku.

3. Máma vaří zásmažku,
na tu rajskou omáčku.

4. Vaří dědek povidla,
ve škatuli od mýdla.

5. Koulelo se, koulelo
červené jablíčko,
jen se na mě nehněvej,
má zlatá, Aničko.

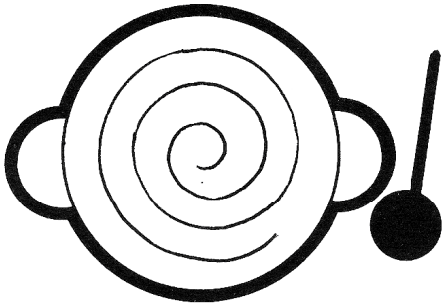

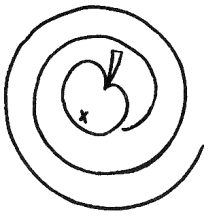

Děti dokreslují krouživým pohybem motání

1. Melu, melu kávu,
pro našeho Slávu.

2. Melu, melu pšeničku,
do zlatého hrníčku.

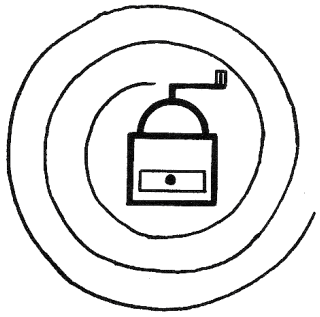

Děti dokreslují kroužívým pohybem motání

1. Motám, motám klubíčko,
   upleť svetr, babičko.

2. Naše kočka, kočička,
   válí pěkná klubíčka.

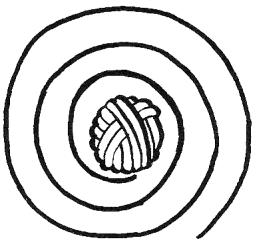

Povídala pračka,
prát je pro mne hračka.
Elektrický motor mám,
motor vrčí, pere sám.

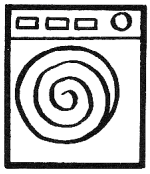

Děti dokreslují paprsky

Koukej, koukej, Aničko,
jak nám svítí sluníčko.
Však nebude dlouho tak,
až přiletí černý mrak.

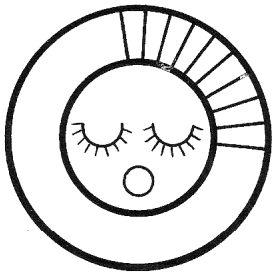

Děti kreslí pohyb oběma směry

1. Houpy, houpy, kočka snědla kroupy.

2. Naše Kačka, ta je skoupá,
   nejraději se sama houpá.

3. Máme doma hodiny,
   tikají nám celé dny,
   tiky taky, tiky taky.

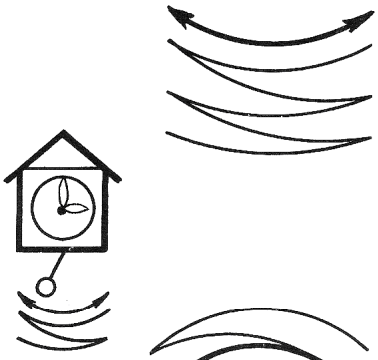

Děti zakreslují pohyb obloukem či houpačkou

1. Já mám doma budíček tik tak, tik tak,
   ale ten mi netiká, tik tak, tik tak.

2. Ten náš budík divná věc,
   nejí, nespí, tiká přec.
   Tiky taky, tiky taky.

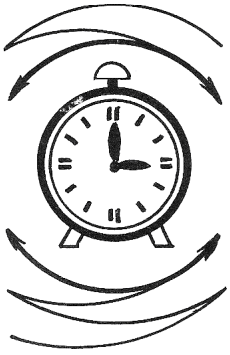

Děti dokreslují zuby

1. Já mám pilu, ty máš pilu,
   nařežeme polínka.

2. Řízy, řízy,
   řežu dříví z bílé břízy.

3. Řežu dříví na polena,
   už mě bolí i ramena,
   už mě bolí celý kříž,
   řízy, řízy, řízy, říz.

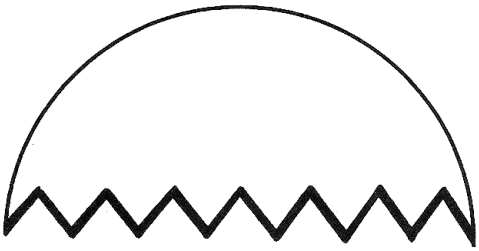

Děti dokreslují vertikální i horizontální čáry

1. Namaluj k tyčce tyčku,
   postavím z nich dlouhý plot.

2. Šel zajíček kolem plotu,
   roztrhal si novou botu.

3. Namaluji k tyčce tyčku,
   žebřík se z nich udělá,
   na něj rytmus pro písničku
   zahraje nám kapela.

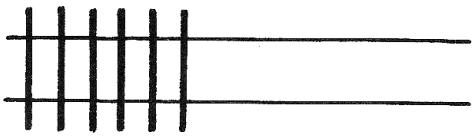

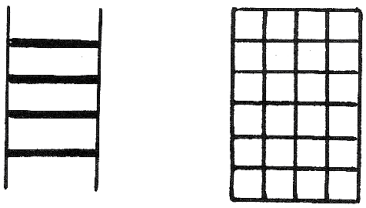

Děti procvičují vlnovku

1. Vlny a vlnky okolo tebe,,
   rybník je plný modrého z nebe.
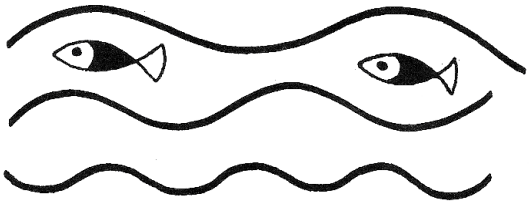
2. Had leze z díry, vystrkuje kníry.